

Papp Csaba István

**A TISZAUGI REFORMÁTUS EGYHÁZ
PAROCHIÁLIS KÖNYVTÁRÁNAK
GYŰJTEMÉNYE**

TARTALOM

BEVEZETÉS.....	394
EGYHÁZTÖRTÉNETI BEVEZETŐ.....	395
A MAGYAR REFORMÁCIÓRÓL RÖVIDEN	395
TISZAUG REFORMÁTUS EGYHÁZTÖRTÉNETE	398
A PAROCHIÁLIS KÖNYVTÁRRÓL.....	400
A PAROCHIÁLIS KÖNYVTÁRRÓL RÖVIDEN	400
A PAROCHIÁLIS KÖNYVTÁR GYŰJTEMÉNYE.....	402
AZ 1876-OS KÖNXXVJEGYZÉK ÉS AZ 1805-ÖS BIBLIA	402
KÉT IRÁNYZAT	409
A RACIONALIZMUS ÉS A BELMISSZIÓ.....	410
AZ 1937-ES KÖNYVJEGYZÉK	412
AZ 1941-ES KÖNYVJEGYZÉK	417
HORVÁTH SÁNDOR MAGÁNKÖNYVTÁRA.....	423
ÖSSZEFOGLALÁS	431
BIBLIOGRÁFIA	432
MELLÉKLETEK.....	433

BEVEZETÉS

Jelen tanulmánykötet nem pusztán a követelményeknek való elvárást próbálja teljesíteni, hanem ennél többet próbálna meg nyújtani.

Azon túlmenően, hogy teljesíteni kívánja az elvárt követelményeket, a tiszauzi helytörténeti és egyháztörténeti kutatás egyik részesévé szeretne válni. Ennek érdekében tehát megragadja a "nagy lehetőséget", "összeköti kellemest a hasznossal".

A tanulmánykötet, mint címe is mutatja könyvtörténeti jellegű. Igaz, időben közelebb áll hozzánk (lévén a XX. század elejéről van szó), mint a régi könyvek kora, de igyekszik az ott megismert módszerek alapján dolgozni. Külön öröm számomra, hogy munkámban a szakterületeimben tanultakat tudom kamatoztatni, nevezetesen összekapcsolhatom a könyvtártudományt a történettudománnyal. Az is megtisztelő számomra, bár nem ildomos "hazabeszélni", lakhelyem, Tiszaug község egyházi életének e szeletét feldolgozhatom.

Ebből kibontakozva e kötet a helytörténeti kutatást is elő szeretné segíteni, szeretne serkentő erő lenni, hiszen a község története, s egyháztörténete méltánytalanul el van feledve.

Tiszaug református egyházi életével 2003-ban ismerkedtem meg, mikor dédnagyapámat elkísértem a húsvétvasárnapi ünnepi istentiszteletre. Majd ez év telén a parochiális könyvtárat is megismerhettem. Sajnos ekkor még igencsak lehangoló állapotot mutatott. Minden rendszertelenül hevert kartondobozokba csomagolva. A "rendteremtésre" 2004 nyarán került sor. Itt emelem ki Nagytiszteletű Kuczor Erzsébet asszony segítőkészségét, s munkáját, hiszen ő is részt vett a könyvtárrendezésben. Sajnos, amikor ez történt, mai szemmel nézve végzetes hiba történt. Az 1937-es és 1941-es könyvjegyzékben szerepelt folyóiratok (Theologiai Szemle, Református Gyülekezet) az állományból kivonattak, azaz selejtezés történt. Nagyrészt ez mea culpa is. Ez a mai kutatást megnehezíti. Jelen kötetrel részben ezt a bűnt is szeretném jóvátenni.

Témaválasztásom mindezekén túlmenően "fordulatokat" is vett. Nem pusztán szimpla könyvelemzés, könyvjegyzékelemzés és könyvtárbemutató, hanem eszmei

szálon is futtatni kívánja a gondolatmenetet. Mindez a következőt jelenti: a teológiai racionalizmus és a belmisszió együttléte, azaz Horváth Sándor magánkönyvtárának prédikációs gyűjteményei és a könyvjegyzékben szerepelt kiadványok gondolati világának sajátosságai. Itt az értelmezési lehetőségek által felvetett kérdésekre is szeretnék választ adni. Kutatásom során a történeti módszereket kívánom alkalmazni: a forráselemzést, a forráskritikát és az elfogulatlanságot.

A tanulmánykötet, ahogyan címe mutatja, Tiszaug református egyházának a parókián megtalálható könyvtárát ismerteti. A könyvtári gyűjtemény a következő két nagy egységekre tagolódik: a könyvdokumentum-állományra és a levéltári iratanyagra, vagyis a kézirati állományra (pénztárnaplók, gazdasági jelentések, zárszámadások, körlevelek, presbitergyűlési jegyzőkönyvek stb.).

A könyvállomány további egységekre osztható: az 1937-es és 1941-es könyvjegyzékbe rögzített könyvdokumentumok, a könyvjegyzékeken kívüli könyvdokumentumok, Horváth Sándor magánkönyvtári gyűjteménye. A kötet ez utóbbiakat tárgyalják a fent említett módszerek alapján.

Kérem Isten segedelmét a helyes megíráshoz!

EGYHÁZTÖRTÉNETI BEVEZETŐ

A MAGYAR REFORMÁCIÓRÓL RÖVIDEN

E fejezetben nem is igazán a reformáció és a magyarországi reformáció történetét tekinteném át fő hangsúllyal, bár a kialakulást és az azt szolgáltató okokat mindenképpen meg kell vizsgálni. Sokkal inkább szeretném felvázolni a magyar református egyház és a könyv viszonyát, egyrészt mint propagandaeszközt, másrészt, mint új fegyvert, harmadrészt mint eszközt a művelt emberfő kimunkálásában. Ezt három szakirodalom segítségével szeretném ismertetni: Bíró Sándor és Szilágyi István által szerkesztett *A magyar református egyház története* című összefoglaló munka, Madas Edit és Monok István által írt *könyvtártörténeti áttekintés* és Monok István tanulmánya alapján.

A reformáció indulási dátuma 1517. október 31. Magyarországon ekkor vagyunk túl a parasztháborún, Mátyás halála óta tart a rendi küzdelem a bárók és a

köznemesség között. Az egyházi életben megfigyelhető az általános európai tendencia. A reformáció igazán erős kiterjedését Magyarországon a mohácsi csata után kell keresnünk.

Az elterjedés okai a következők: az erős gazdasági kapcsolatok, az idegen népesség betelepülése pozitívan hatásai, a humanizmus megjelenése és terjedése, a mohácsi csatában odavész a főpapság jelentős része, ezzel nincs szervezeti keret az ellenállásra.

Mohács előtt már a korban éppen hazatelepülő külföldöt megjárta papság és a fent említett kereskedők hozták be Luther eszméit elsőként. Az első terjesztők ellenére mégis Magyarországon a legjellemzőbb, hogy "előbb jutottak el a reformációra szórt ellenséges rágalom, mint a mozgalom valódi eszméi". Mohács előtt elsősorban a német polgárság körében terjedtek Luther tanai.

Mohács után következik az igazi áttörés. A magyar egyházi vezetők sajnálatos módon a csatamezőn vesznek. Az országba benyomul a török, majd távozik. Megindul a harc Ferdinánd és János között. E zilált helyzetben:

"A keresztyénségéért és hazájáért egyszerre aggódó nép és vele együtt jóérzésű papjai és földesurai a reformációban találták meg az orvosságot, mihelyt tanításaival tiszta alakjában találkoztak." "A reformáció magyar vonatkozásban ennyit jelentett: megtérés."

Az új hitet természetesen fel kellett karolni. A kezdeményező szerep a városoké lett. A fentebb felvázolt okok miatt könnyedén élhettek a szabad papválasztás jogával. A városokénál döntőbb szerepet játszott a nemesség, elsősorban a nagybirtokosság szerepe. Megmaradnak a katolikus vallás mellett, vagy az új hitet tűzik lobogójukra. Ha a reformáció mellett döntenek, nemcsak személyükben válnak protestánsná, hanem egész "udvartartásuk" is.

Elsősorban az új hit tanításait a vándorprédikátorok közvetítik a népesség felé. A szóbeli prédikációk mellett azonban új eszközt is szolgálatába állít: a vallásos irodalmat, ami önmagában még nem jelent forradalmasítást, de amint ezeket a kor új találmányának köszönhetően nyomtatott alakban terjeszti, az már merőben új távlatokat fog nyitni. Ezek után nem csodálkozunk azon, hogy a XVI. század végére

a lakosság 90%-a az új hitet vallotta. Ez bevezet minket egy új korszakba az ellenreformáció megindulása és sikere korába.

Az új lehetőségeket a következő cél érdekében alkalmazza: új, kiművelt és tudós lelkészi réteg kiképzésére, akik prédikációikban nemcsak maguk állnak lábon, hanem a gyülekezet tagjai közt is értő fülekre és szívekre alapozhat. Ezáltal nemcsak a lelkészek rendes képzése a cél, hanem egy aránylag értő és művelt gyülekezet kimunkálása is. Egyenesen következik, hogy mindehhez összefogó intézményt kell teremteni: a könyvtárat. Ez többféle lehet: magánkönyvtár, családi gyűjtemény, parochiális könyvtár.

A könyvtáralapítást mindenekelőtt az iskola intézménye előzi meg. De a kettő nincs mereven elválasztva, egymásra épülnek, segítik egymást. Logikus, hiszen a külföldöt megjárt lelkészek kapcsolatba kerülve a fő irányzatokkal, erősen befolyásolni fogják majdani magán- és közgyűjteményeiket. (Csak előre utalok a következő fejezetekre, mennyire lesz igaz e megállapítás Horváth Sándor magánkönyvtára és a parochiális könyvjegyzékek elemzésénél.) A fő hangsúlyt a külföldi egyetemek felé történő peregrináció jelenti. A XVI. században meghatározó jelentőséggel bír Wittenberg, és Németalföld, itt Melancton és Pareus tanai voltak népszerűek, valamint Svájc. De akad példa angliai tartózkodásra is. Ez pedig az utókornak jelentős forrást jelent túlmutatóan azon, hogy mit olvastak, milyen irányzathoz kötődtek, honnan szerezték be könyveiket, mire alapozták lelkészi szolgálatukat.

A fontosabb irodalmi munkák közül kiemelkednek a teológiai értekezések és disputák. Itt azonban megszorítást kell tenni, hiszen ezek nem önálló gondolatok, hanem az egyes diákokat tanító professzorok nézeteinek a tovább hangoztatása, illetve azok összegzése. Kiemelkedik az első teljes magyar nyelvű bibliakiadás, a Károli Biblia, ami a további kiadások elindítója lesz. Ennek hangsúlyosságát nem lehet elégszer hangoztatni, mivel a reformáció egyedül a Szentírást teszi kiindulási alapnak. Emellett kiadásra kerülnek káték, vagyis kérdés-felelet mintájában megfogalmazott hitigazságok. Ezek kapják a legnagyobb hangsúlyt. Meg kell említeni az első imádságos könyvek és énekeskönyvek kiadását is. Nem utolsó sorban szólni kell a prédikáció-irodalomról is, mert ez kapja a legnagyobb hangsúlyt

a liturgiában. Mindezek kiadására természetesen szükség volt nyomdahelyek alapítására is. Az első állandó nyomdák főként Erdélyben és Észak-Magyarország területén jönnek létre, kivétel Debrecen. A főbb nyomdák Sárospatakon, Kolozsváron, Nagyváradon működtek. Emellett egy ideig fennmaradt a vándornyomdai jelleg is.

TISZAUG REFORMÁTUS EGYHÁZTÖRTÉNETE

Tiszaug protestáns egyháztörténetét illetően egy nagy probléma áll fenn, s ebből következik az összes többi is. A mai napig nincs konkrétan források alapján megírt egyháztörténeti munka. A Parochiális Könyvtár levéltári részét a könyvállománnyal együtt senki sem dolgozta még fel. Átfogó munkával tehát nem rendelkezünk. Súlyosbítja ezt a problémát, hogy konkrét és hiteles forrásokra támaszkodó átfogó helytörténeti munkával sem rendelkezünk.

Árnyalva ezt a kérdéskört: létezik is egyháztörténeti munka, és nem is. A fent írtak egy korszerű "ideálállapotot" fogalmazznak meg. Tiszaug református egyházának történetét először Tóth Dezső tiszakürti lelkipásztor írta meg kétkötetes munkájában, mely sorra veszi az akkori egyházmegye összes református településének történetét. 1990-ben jelent meg Váradi József ugyancsak kétkötetes munkája, mely szintén hasonló célból született meg, itt azonban a Tiszántúli Egyházkerület összes településének feldolgozásának igényével. A kutatáshoz ezen művekből indultam ki, ill. a szükséges helyekhez beillesztettem a korabeli forrásokat.

Tiszaug már a neolitikorban is lakott település volt. Első írásos említése az 1075-ös garamszentbenedeki alapítólevélben olvasható. A középkortól kezdve története összefonódik a szomszédos Tizzasas és Tizsakürt történetével. A XIV. században kisebb nemesek élnek itt, 1450-ben a Wesenyiek, 1472-től a Kinizsiek kezére kerül. A török kori összeírások ugyan megemlítik, de jelentősebb életről nem tudunk. 1700-as évektől a tiszaujfalui lakosok veszik a községet birtokukba. 1722-ben Stösszel Kristóf tulajdonába kerül. Önálló községi életet nem él, a fejlődésben Tizzasasához és Tizsakürthöz viszonyítva jelentősen lemarad.

Protestáns egyházi életének első nyomai a XVII. századra nyúlnak vissza, de a fent említett okok miatt abba is maradt. A XVIII. század közepéig sehol sem találunk

utalást arra, hogy itt bármiféle egyház működne. Ettől kezdve lehet valójában nyomon követni protestáns egyháza történetét. Első jelentősebb lelkipásztora 1748 és 1761 között Pap Ferenc, akinek Tóth Dezső nevéhez köti az önálló egyházi élet megszületését. Innentől kezdve nyomon követhető a súlyos anyagi nehézségekkel való küszködés, ami állandó konfliktusokhoz fog vezetni hosszú időn keresztül. Tóth Dezső Pap nevéhez köti az első templom felépítését is, ami előtt harangláb is állott.

Pap Ferenc tevékenysége után következik az egyházi élet és az egyháztörténet meglehetősen viszontagságos időszaka. Egészen 1877-ig Szabó László idekerüléséig a következők figyelhetők meg: A legégetőbb, hogy Tiszaug a "megviselt" lelkipásztorok szolgálati helyévé válik. Több lelkészt helyeznek ide úgy, hogy valami fegyelmi eljárásuk volt idekerülésüket megelőzően. Állandó pénzbeli nehézségek adódnak, az erkölcsi élet mélypontjára zuhan, a lelkész és a presbitérium közt majdnem mindennapossá válnak az ellentétek. Nehezíti az adott helyzetet Tóth Dezső szerint a katolikus földesúr, Luby Imre magatartása is a protestánsokkal szemben.

E "zavaros időszak" közepette is sikerült eredményeket elérni: 1779-ben sikerült kibővíteni a régi templomot, majd 1797-ben megépült a ma is álló templom, aminek renoválására Luby Imréné adományából 1867-ben került sor. A templom kelet-nyugati tájolású, 7×17 m belő térrel, 26 m magas toronnyal előtte. 1861-ben megalakul a népképviseleti presbitérium, azonban, s ezt Tóth Dezső is írja, írásos forrásunk még ebből az időből nincs e tevékenységre nézve. A presbitergyűlési jegyzőkönyvek csak 1886-tól vannak vezetve! 1883-ban épült a ma is eredeti hangzását őrző orgona.

1877-től Szabó László lelkész kerül e vidékre. Személye, "tisztos szolgálata minden sebet begyógyított". Tóth Dezső munkájában itt megáll, innentől kezdve az eddig feltáratlan és fel nem dolgozott forrásokra kell, hogy hagyatkozzunk a további egyháztörténet kapcsán. Számptalan sokszínűség az a korszak, ami még kutatásra vár (1916-tól egészen az 1970-es évekig bezárólag). Itt csak a legfontosabbakra szorítkozhatok.

1916-tól 1952-ig a község lelkésze Horváth Sándor, s magángyűjteményének feldolgozása is terve jelen tanulmánynak. A presbitergyűlési jegyzőkönyvekből

kitűnik, hogy Horváth jellemes, tisztességes személy, kellő határozottsággal tud fellépni az ügyekben. 1918-ban az orgona homlokzati sípjait hadicélokra rekvirálták. Javítása 1927-ben történt, s 1928-ban a háborús sérüléseiből renovált templommal együtt felszentelték. 1922-ben megtörténik a pótlása a háborúban elrekvirált kisharangnak a pótlása az 1861-ben öntött nagyharang mellé. Horváth igen határozottan kiállt az iskolaügyek terén is. A II. világháború sem kerülte el az egyházközséget. Az orgona ismét használhatatlanná vált. Javítására az 1952-től itt szolgáló Tóth Lajos idején került sor 1956-ban közadakozásból. Mind Horváth Sándor, mind Tóth Lajos igen sokat tettek az egyházi életért. Összejöveteleket, bibliaórákat, beszélgetéseket szerveztek, ahogyan ezt a visszaemlékezők által megtudtam.

Természetesen ez csak egy nagyobb lélegzetű váz az ugi egyháztörténettel kapcsolatban, s mint fentebb írtam korántsem befejezett, a XX. század még kutatásra vár. Mindezzel csak az olvasó figyelmét szerettem volna felkelteni, a parochiális könyvtár és a könyvjegyzékek ismertetése előtt bevezetőt szerettem volna nyújtani, s ezek után rátérek a főtémára, a gyűjteményre.

A PAROCHIÁLIS KÖNYVTÁRRÓL

A PAROCHIÁLIS KÖNYVTÁRRÓL RÖVIDEN

Mielőtt rátérnék a könyvjegyzékek és Horváth Sándor magángyűjteményének elemzésére, röviden ismertetném források alapján a parochiális könyvtárakat. A következőkben felvázolandók a XX. század első felének korállapotát tükrözik, ma már más viszonyok a meghatározóak.

A múlt század első felének parochiális könyvtárak állapotára a fennmaradt forrásokból, ha fennmaradtak ilyenek, tudunk következtetni, s ezek alapján közelebb kerülhetünk az akkori valós képhez. Jelen esetben rendelkezünk ilyennel, hiszen ránk maradt a két XX. századi könyvjegyzék, a könyvjegyzékben felsorolt könyves dokumentumok közül is szép számmal, amely mind eredeti dokumentum. De magához a könyvtári szerkezethez, a struktúra megismeréséhez mégis kevés lenne mindez.

Hála Istennek, a fent említett könyvjegyzékekben találunk ez utóbbira is forrásdokumentumot. Az 1937-es könyvjegyzék belső borítóján, az 1941-es könyvjegyzékben pedig az első oldalakon található egy szabályzatot. Pontos címe: Szabályrendelet az egyházközségi parochiális könyvtár kezeléséről (52/1940. sz. egyházi zsinati rendelet). Ezek alapján szeretnék röviden ismertetőt adni a parochiális könyvtárak szervezetéről.

Az egyházközségnek kötelessége könyvtári gyűjteményt felállítani és gondoznia, fenntartania.

Meghatározva találjuk a gyűjtőkört. Ez a következő:

- A Református Egyházi Könyvtár sorozat megjelent kötetei
- Vétel vagy adomány útján beszerzett könyvek
- Az egyetemes egyház és egyházkerület hivatalos kiadványai: zsinati, konventi, egyházkerületi, egyházmegyei, egyházközségi jegyzőkönyvek
- Hivatalos közlönyök.

Egy "vétség" azonnal felfedezhető. Tiszaugon a jegyzőkönyvek egyik könyvjegyzékben sem szerepelnek semmi formában. Csak a Lelkészi Hivatal pecsétjét és az érkezés dátumát találjuk rajtuk. Ezek túlnyomórészt egyházkerületi jegyzőkönyvek nyomtatott formában, az egyházmegyei jegyzőkönyvek ritkábban fordulnak elő, szintén nyomtatott formában. A helyi jegyzőkönyvek szintén bejegyzés nélkül, kéziratos formában, bekötve maradtak fenn. A gyűjtőkörhöz sorolható még valamilyen folyóirat beszerzése is.

Gyűjtőkörön belül még meghatározott a dokumentumok témája is. Elsősorban a teológia és a rokontudományok területéről származó témájú könyvek gyűjtése, azután a lelkészek mindennapi munkáját segítő kiadványok, valamint az egyházi élet igazgatását elősegítő művek beszerzése a fő cél.

Az összes beszerzett és megérkezett könyvről jegyzéket, hivatalos nevén törzskönyvet kell vezetni. A törzskönyvet minden egyházlátogatáskor be kell mutatni ellenőrzés címén. Gondoskodni kell a megfelelő tárolásról is. A könyvek csak helyben használatra engedélyezettek. Minden felelősség, és a rendfenntartás az ott szolgáló lelkészt terheli. Kötelessége gondozni, beszerezni a könyveket, a hiányzóakat pedig pótolni saját költségén.

Ha mindezeket figyelembe vesszük, megállapíthatjuk, hogy a fent tárgyalt jegyzőkönyvek esetétől eltekintve a szabályrendeletet a Tiszaugi Református Egyházközség betartotta, s igyekezett ezeknek megfelelni. A legjobban ezt a lelkesek erejükhöz mért gondos jegyzőkönyvvezetése, a könyvek ápolása. Az utókornak pedig ezek mellett főleg a megmaradt értékek megfelelő körülmények között való őrzése a cél.

A PAROCHIÁLIS KÖNYVTÁR GYŰJTEMÉNYE

AZ 1876-OS KÖNYVJEGYZÉK ÉS AZ 1805-ÖS BIBLIA

2011 nyarán a levéltári anyag kutatása és rendezése során a vagyoneleltári iratok közül előbukkant a következő leltári irat, melynek címlapján ez áll:

“Sorozata

a tiszauzi reformált egyház levéltárát képező könyvek- és irományoknak

Tugh augustus 18. 1876.”

Ennek alapján bizton kijelenthető, ez a legrégebbi írásban rögzített könyvjegyzéke az egyházközségnek. E tényt támaszthatja alá Tóth Dezső következő mondatai:

“...1861-ben megalakult ugyan a népképviseleti presbiterium, de ez a viszonyokon gyökerében mit sem változtatott. Gyűléstartásnak, jegyzőkönyvvezetésnek, számadásoknak, egyház dolgával törődésnek híre-hamva sincs, annál inkább a bírák s lelkész között valósággal késhegyig menő hagyományos viasodásoknak.”

A jegyzéken 1876 szerepel fődátumként. Mivel ennél régebbi dokumentumok is szerepelnek a jegyzékben, 1876 az addig fellelhető levéltári állomány összeírásának kezdete, s a későbbiekben érkezett új iratokat és könyveket is ebben rögzítették.

1876 az egyház életében a fejetlenségi időszakok egyike. Ez időben a község lelkipásztora Szívós Mihály, aki 1871-1876 között töltötte be itteni tisztségét. Tóth Dezső fenti sorai őreá is tökéletesen illenek. rögtön néhány nappal ugi lelkipásztori tevékenységének megkezdése után máris vizsgálatot indítottak ellene házassági élete miatt. Életmódja a vizsgálat után mit sem változott, s Tiszaugról való elmozdítása után öngyilkos lett.

1876-77 között Kovács Zsigmond a lelkipásztor, aki már a megelőző években is szolgált már Ugon, mint Szívós káplánja. Majd, feltételezésem szerint az 1876-os év második felétől rendes lelkipásztor ugyanitt.

Látható, hogy 1876-ban két lelkipásztor is szolgálatot teljesített a községben, s jóllehet mi hajlanánk Kovács Zsigmond felé, teljes bizonyossággal mégsem állapítható meg a könyvjegyzék tényleges vezetője. 1877-től viszont Szabó László lett a lelkipásztor, aki folytatta a könyvjegyzéket.

E jegyzék nem pusztán csak könyvjegyzék. A levéltári iratokkal (főként egylevelű dokumentumok ezek: keresztlevelek, végrendeletek, bizonylatok, nyugták, szerződések, körlevelek, számadások, költségvetések stb.) együtt szerepel a könyvállomány. Itt most csak a könyvtételeket vizsgálom.

A jegyzék összesen 386 tételt tartalmaz. Az első tétel 1798-as, az utolsó tétel 1883-as keltezésű. A legrégebbi tétel a negyedik, egy 1746-tól 1854-ig vezetett anyakönyv. Ezek a tételek kronologikus sorrendben követik egymást, bár az 1876 előtti tételek e rendje helyenként felcserélődik. A jegyzék, pontosabban leltár elenyészően kevés adatot rögzít: mindössze a sorszámot (tételszámot), az irat vagy könyv címét vagy annak nemét, és a keltezési adatokat. Ez a hiányosság igencsak megnehezítette a kutatást, a megemlített könyvek beazonosítását.

A könyvdokumentumok három csoportba különíthetők el: első csoportba az első négy tétel tartozik, melyhez a kéziratos anyakönyveket sorolhatjuk. A második csoportba a régi könyvek tartoznak, kiadási dátumuk alapján. A harmadik csoportba az 1860-tól egészen 1881-ig számon tartott egyházmegyei, elvéve egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyvek, és statisztikai kimutatások említhetők meg. Mint fent említettem, itt csak a második csoportról írok, a régi könyves csoportról.

A fent említett könyvjegyzékből mára csak a könyvjegyzék (pontosabban ez a leltári irat) hagyományozódott ránk, az abban felsorolt összes könyvdokumentumnak és levéltári iratnak nyoma veszett. Kivételt képeznek az anyakönyvek.

Ha megvizsgáljuk a jegyzéket, az első oldalon 5. 6. 7. sorszám (tételszám) alatt három régi könyves bejegyzést fedezünk fel. Ezek a következők:

- Görög Újtestamentum 1722

- Szent Biblia /:teljes:/ Károli G-tól 1793
- Nagykarácsonyi Predikációk 1797

A Görög újtestamentom tételt mindeddig nem sikerült beazonosítani. Mint fentebb írtam, ez a szegényes adatközlés a mai kutatómunkát igencsak megnehezíti. Ezekből az adatokból pontosan nem állapítható meg, az említett újszövetség teljesen görög nyelvű, vagy a címdalán magyar megfelelő is szerepelt-e, vagy mi alapján történt a rögzítés. Az újszövetség nyelvezete viszont nem vitatott, s ennek értelmében igen nagybecsű érték volt a maga idejében, még ha több jelen helyzetben nem is tudható róla.

Az 1793-as Biblia Petrik Magyar Könyvészetében fellelve a következő:

„Biblia, Szent –, az-az: Istennek ó és új testamentomában foglaltatott egész szentírás. Magyar nyelvre fordítottatott Károli Gáspár által. (8-r.) Pozsonyban, 1793. Patzkó Ferencz.”

Látható, igen hírneves nyomdában készült ez a Biblia. Pozsony XVIII. századi nyomdászat szemszögéből tekintve igen vonzó városnak bizonyult. Három nyomdász is működött itt ebben a században. E három nyomda: Landerer nyomdája, Weber Simon Péter nyomdája, és Patzkó Ferencé.

Patzkó olmtüzi származásúként 1771-ben alapította meg pozsonyi nyomdáját. Igen jó kapcsolatot ápolt a királyi családdal. Munkásságára az igényes és tetszetős kidolgozású tipográfia jellemző, a változatos rokokó díszítés. Igen jelentősek vallási kiadványai, szinte mindegyik felekezettől fel tudunk sorolni nála nyomtatott kiadványokat.

A 7. tétel alatt találjuk az 1797-es kiadású Nagykarácsonyi prédikációs kötet bejegyzést. Petriknél a következőt találhatjuk:

„Takács Adám. Nagy karácsoni, kis karácsoni, nagy pénteki, husvéti, áldozó tsötörtöki, és pünkössti prédikációk, mellyeket öszve-szedett, és ki-adott ... (8-r. 341 és 1 l.) Pozsonyban, és Pesten, 1797. Fűskúti Landerer Mihály.”

Takács Ádám református lelkész iskoláit Debrecenben végezte, majd lelkészként Gerjenben, Alsónyéken, Rákospalotán, Vácon és Gyónban szolgált. Prédikációs kötetei közül kiemelkednek a vigasztaló jellegű és temetési prédikációk. Halotti huszonöt prédikáció című kötete Horváth Sándor magángyűjteményében is

fellelhető. A nyomdász Fűskúti Landerer Mihály volt. (Róla lásd a Horváth Sándor magángyűjteménye fejezetet.) Takács több művét is nála jelentette meg.

A 17. szám alatt bejegyzett, 1822-ben kiadott Halotti beszédek... könyv ugyan nem tartozik már a régi könyves határon belülre, mégis meg kell emlékeznünk róla. Ismét csak a hiányos adatközlés miatt ennél a tételnél két dokumentum is beazonosítható a megadott ismérvek alapján. Petriknél a bejegyzés így áll:

„Beszédek, Halotti –, Elmondattak Polgárdiba néh. ... Ketskeméti Sigmond úr temettetése alkalmatosságával, 21-ik Aprilisbe 1821-ik eszt. (8-r. 127 l.) Pesten, 1822. Ns.

Kiss Josef könyvárosnál.”

A második lehetséges könyv:

„Beszédek, Consistorialis és halotti –, melyek ... Vajai Vay József septemvirnek utolsó megtiszteltetésére Miskoltzon Május 12-ikén S.-Patakon Jul. 14-ikén 1822. eszt. elmondattak.

(4-r. 96 l.) Sáros-Patakon, 1822. Ny. Nádaskay András által.”

Ezek alapján kétséges, melyik könyvre gondolt a bejegyző. Ennek ellenére ismerkedjünk meg mind a kettő kiadvánnyal.

Kecskeméti Zsigmondról nemcsak mint lelkipásztori, később esperesi szolgálata emelhető ki, emellett buzgó irodalmi tevékenysége is jelentős, és nemcsak a lelki élet területén.

A második 1822-es kiadvány Vay József egyházkerületi gondnok halála kapcsán látott napvilágot, az ő emléke kapcsán adták ki egy kötetben a temetésén elhangzott gyászbeszédeket. Vay József idején épült fel a sárospataki kollégium főépülete is. Talán ennek is köszönhető, hogy az emlékkötetet éppen a sárospataki nyomdában készítették, a Főtanodai Nyomdában, ahogy ekkor nevezték. Vezetője ez időben a fent említett Nádaskay András.

Noha az 1876-os könyvjegyzék és a két XX. századi sem rögzíti ténylegesen az 1805-ben kiadott bibliát, mégis itt meg kell említeni. E könyv igazi kuriózum is lehet, ha olyan szempontból tekintünk rá. Éppen ezért, ha máshol nem, legalább itt ismertetem e helyi körben igen nagy becsben tartott Bibliát. Ha kézbe vesszük, igen szép kiállítású, vaskos és fóliás méretű könyvet veszünk a kezünkbe, ami ne utolsó sorban, ha kis megszorítással is, de a régi könyves kategóriába sorolható. Dupla

értelemben is megérdemli a régi könyves jelzőt. Az alábbiakban ki is derül, miért írom én ezt.

A vizsgálódást kezdjük a címoldalnál. Ha kinyitjuk a Bibliát szokatlan módon, legalábbis a Tiszaugon őrzött példány esetén, a címoldalt páros oldalon találjuk. A címoldalon a következő szerepel:

*“Szent Biblia
kiadatott N. Váradon 1660. esztendőben
Most pedig a N. Várad kiadásnak követésével
Nyomtattatott Pesten Trattner Mátyás
költtségével és betűivel MDCCCXV Esztendőben”*

Mint látjuk igen sok adatba futunk bele rögtön a címoldalon. De miről is van szó? Egy 1660-as Biblia utánnyomásos kiadása, vagy 1805-ben nyomtatták ki ezt a Bibliát. Mindkét állítás igaz. A Bibliát 1660-ban nyomtatták ki először, másodjára pedig 1805-ben. Ha élünk a helyes szakkifejezéssel, akkor egy reprint, azaz hasonmás kiadásról lehet szó. De máris vigyázni kell, mivel mai értelemben vett reprint kiadásról vagy utánnyomásról szó sincs! Elég megemlíteni a két kiadás közt eltelt másfél évszázadot, ha mást nem is. Egy, mégis két különálló kiadványról kell tehát a továbbiakban szót ejteni.

Először induljunk ki az 1660-as évszámból és Várad nyomdájából. 1660 Nagyvárad életében igen kedvezőtlenül alakul. A Porta II. Rákóczi György fejedelem lengyelországi “kalandja” miatt büntetőhadjáratot indít Erdély és személye ellen. Ennek következtében Nagyvárad a Porta kezére kerül. A nyomda és a betűkészlet, valamint legértékesebb darabja megmenekül. Arról a nyomdáról van szó, ami a híres Bethlen családnak köszönheti létrejöttét. Várad pusztulása előtt igen jelentős központja volt a protestantizmusnak. Iskola is működött a városban. E mellé alapították a nyomdát. Jelentős nyomdásza volt Szenci Kertész Ábrahám, aki a híres Elzevir nyomdászmuhelyben tanulta el a mesterséget. Ennek hatását alátámasztja Szenci Kertész egyik nyomdászjelvénye, ami erősen utal az Elzevir nyomdászdiasztia jelvényére. Ezt a nyomdászjelvényt a Várad Bibliája Újtestamentumának címlapján is láthatjuk: *“Olajfa alatt álló sisakos nőalakot, Minervát ábrázolja, aki jobb kezével írásszalagot tart, bal kezében pajzsot. A fa túloldalán Minerva*

baglya és a NE EXTRA OLEAS (Csak az olajfa) feliratú írásszalag.” A nyomda első jelentős feladatául egy Biblia kinyomtatását kapta. Ez az ún. Váradai Biblia. A város elfoglalása után a nyomda felszerelése sértetlenül elhagyhatták Váradot. Szenci Kertész Kolozsváron telepedett le a továbbiakban, s itt befejezhette a Váradai Bibliát, ami 1661-re el is készült.

Úgy tűnik ezt a kiadványt vette elő 1805-ben Trattner Mátyás, s adta ki fóliás Bibliáját. Trattner Mátyás a híres bécsi Trattner nyomdászdynasztia egyik tagja. Fogalmazhatunk úgy is, a magyarországi képviselője a családnak. A tipográfia alapelveit Párizsban szívta magába Mátyás, utána Johann Thomas Trattner a bécsi üzem vezetője kinevezte őt pesti vállalatának élére. Korábban Mátyás már az egyetemi nyomdát is vezette. A pesti Trattner nyomdát egészen 1827-ig irányította. Nyomdatermékei között találhatjuk a magyar felvilágosodás képviselőinek írásait. S közöttük találjuk az 1805-ben kiadott Bibliát is.

Hasonlítsuk össze e két Bibliát. Jóllehet a Trattner-kiadás címlapján azt olvashatjuk, hogy a Váradon kiadott Biblia követésével valósul ez meg, alább mégiscsak az olvasható: Trattner Mátyás költségén és betűivel. Már is tehát szét kell választani a két kiadványt, s igazolódni látszik a fentebbi állítás a reprintre vonatkozólag. A két Biblia közt a néhány hasonlóság ellenére többségében külön vonások mutathatóak ki. Mindkettő kéthasábos elrendezésű, de Szenci Kertész Bibliája valamivel kisebb hasábméretekkel dolgozik, mint Trattner. Ennek oka, hogy Szenci Kertész oldaljegyzeteket is nyomtatott. Trattnernél is figyelhető meg jegyzetek nyomtatása, de az nem a hasábok szélén helyezkedik el, hanem az egyes bekezdések, illetve bibliai versek után, s ezek a jegyzetek is a más szöveghelyekre való utalásoknak feleltethetőek meg. Szenci Kertész esetében viszont ezeken kívül magyarázó-értelmező széljegyzeteket is találunk. A jegyzetelésből következően megfigyelhető, hogy Szenci Kertész valamivel kisebb betűket alkalmaz, mint Trattner 1805-ben. Az egyes fejezetek kezdetén Szenci Kertész valamivel díszesebb módon emeli ki a fejezetcímeket mint Trattner. Ezen kívül Szenci a fejezet első kezdőbetűjének iniciálé-jellegű díszítést ad, keretbe foglalja a kezdőbetűt. A többi helyen már csak a kezdőbetűt valamivel nagyobb méretben szedi a többihez képest. Trattner esetében csak ez utóbbi figyelhető meg, ő is a kezdőbetűket kiemeli, de a

legelső betűnél nem alkalmaz semmi díszesebb formát, ezt is csak egyszerűen kiemeli. Trattner viszont alkalmaz más díszítőformát. Kihaszználja a rézmetszet adta lehetőségeket, s az Ó-, és Újtestamentum kezdetén egy-egy rézmetszetet helyez el. Különböző a két Bibliában az Ó-, és Újtestamentum lezárása is. Szenci Kertész a szokásos hálaadási és Istent dicsőítő formátummal zárja le, Trattner e forma után egy-egy rövid szellemes versikét alkalmaz, ami az egyes bibliai könyvek sorrendjét teszi megjegyezhetővé, s a versikéket ma is tanítják számos hittanórán. Egy különbség maradt, de arra a hasonló vonások után visszatérek. Mindkét Biblia fóliáns kiadású, bordázott gerincű bőrkötéssel. További hasonlóság a nagyjából azonos betűkombinációk által kialakított ívjelzetek használata. Ezeket a hasonlatosságokon kívül más nem mutatható ki. Végül vizsgáljuk meg az utolsó különbséget az elemzés során, a nyelvezeti eltéréseket. Szintén itt a két kiadvány közt eltelt időszakkal kell kezdeni. Százötven év alatt a magyar nyelv sokat változott, s ez érezteti is hatását Trattner Bibliáján. Szenci Kertész a XVII. századnak megfelelő helyesírási alakokat használ, s Trattner is a XVIII-XIX. század fordulóján alkalmazott helyesírási szabályok szerint dolgozik. Néhány példa: Szenci a k betűnél c-t használ, Trattner mai k alakot. Az s betűnél Szenci a régies alakot, Trattner a megszokott s betűt használja. Szenci Evangéliom alakot alkalmaz, Trattner visszatér a régiesebb Evangéliom használatához. Igaz Trattner a címlapon írja is, a helyesírást helyenként megváltoztatta az akkori formációknak megfelelően.

A sok különbség és kevés hasonlóság ellenére miért olvashatjuk a Trattner-féle Biblia címlapján: a Váradi Biblia követésével. Itt tehát nem mai értelemben vett reprintre gondolt, amit már hangsúlyoztam, hanem a fordításra gondolt. Tudjuk, az első teljes magyar bibliafordítást Károli Gáspár készítette. Ha úgy tetszik, magyar nyelven ez vált a kanonikus változássá egészen hosszú időre. Emlékezzük róla, milyen vihart kavart, amikor Misztótfalusi Miklós jeles magyar nyomdászunk hozzányúlt bibliakiadása során hozzányúlt a Károli-féle fordítás esetleges hibáihoz, s azokat igyekezett kijavítani. Misztótfalusi pere után csak a Károli-fordítást adták ki, s Szenci Kertész is ezt a hagyományt követte. S Trattner is ezt követi. Mindkettejük Bibliájának címlapján, s még sok más Biblia címlapján szerepel: fordította Károli Gáspár. Trattner ezért mondja, hogy a Váradi Biblia követésével, mivel ő is

ragaszkodik a fordításbeli és kiadásbeli hagyományokhoz. (Kiadásbeli hagyományon itt értsd a hasonló vonásokat a két kiadás között.)

A Biblia szennylapján igen műves kidolgozású possessor-bejegyzést találunk. Röviden szólva egyszerű és nagyon gondos kivitelű tulajdonjegy. Semmi díszítés, csak a tulajdonos betűi. De ez önmagában is megragadó szépségű:

*“Szilvási Jánosé ez az Szent Biblia
vétetett 1810-dik Eszt: Péter Fiamnak
fogom hagyni a 'vég-intézet' ereje szerént”*

Valószínűleg Szilvási Péter halála után pedig a tiszauzi református egyházra hagyományozódott ez a nagy értéket képező Biblia.

Két irányzat

Mielőtt továbbhaladnák a két XX. századi jegyzékek tárgya felé, előtte szükség van a címben jelzett irányzatok kifejtésére. A továbbiakban erre fogok visszatérni, s e köré is fogom a további fejezeteket építeni.

A következő állapítható meg: két “világrend”, két szemléletmód figyelhető meg egymás mellett. Mit is jelent ez? Nem mást, mint azt, hogy a XX. század első felében Tiszaugon a református egyházon belül e két látásmódot egyszerre alkalmazhatták, s ez feltételezésem szerint nem váltott ki ellenszenvet.

E két tényező a következő: a teológiai racionalizmus és vallási liberalizmus, vele pedig párhuzamban áll a XX. század elején kibontakozó belmissziós szemlélet.⁸⁰⁵ Egyik irányzat következett a másikból oly módon, hogy a missziós irány kimondta, “észbeli okoskodásnak” nincs helye, vissza kell térni a Bibliához, s csak ez lehet az egyedüli kiindulópont. Ezzel szemben körülbelül 50 évvel ezelőtt (az 1850-es évektől kezdve) a racionalizmus az észet, a gondolat szárnyalását, elsőségét és az erre az alapra való magyarázatépítést tűzte ki céljául.

Ez a két irányvonal tökéletesen letette névjegyét, sőt szorosan “egymás mellett élt” a tiszauzi református egyházközségben és az egyházközség parochiális könyvtárának polcain. A kettőt tehát egyszerre használták. A racionalista irányelvet követő könyvállomány döntő többsége (kivéve a tanulmányok elvégzéséhez használt

könyveket) megfelel Horváth Sándor tiszteletes magánkönyvtári gyűjteményével. Míg a belmissziós irány jegyeit a két könyvjegyzék viseli magán, ha úgy tetszik a jegyzékbe felvett kötelempéldányok.

Összefoglalva tapasztalható, hogy a két irányzat könyvei nemcsak megfértek egymás mellett, hanem mindkettő a napi közhasználat része volt.⁸⁰⁶ Egy példa engedtessek meg: mindkét irányzat könyveinek többsége tele van jegyzetekkel, aláhúzásokkal.

A továbbiakban a pusztá leíró ismertetésen kívül ennek az ellentmondásnak, együttélésnek az alapján is kívánom elemezni a két könyvjegyzéket és Horváth Sándor magángyűjteményét. Természetesen nehéz feladat és igen kevés az esély a fent említettek rekonstruálására, talán csak arra elegendő, hogy tapogatózni tudjunk a használat jegyeiből. A hangsúlyt ebben az esetben tehát az ellentmondásra-együttélésre kell helyezni a könyvjegyzékek és a magánkönyvtár között, sőt a magánkönyvtári gyűjtemény belső ellentmondására is, hiszen Horváth könyvtárán belül is megtalálhatóak a két irányvonal képviselői.

Ezek alapján csak kérdésekbe bocsátkozhatunk. Egyszerű szimpla műgyűjtési szenvedélyről van-e szó Horváthnál, vagy ennél többről tanúskodnak könyvei?

A racionalizmus és a belmisszió

A református egyház minden elemében Krisztusra és a Szent ígére épül fel. Ez a két megbolygathatatlan alap, minden más ebből eredeztethető. Ez a reformáció megjelenése óta így van. Mégis a XIX. század első harmadának végével tapasztalhatjuk az ettől való eltérést.

Körülbelül az 1840-es évek végével bontakozik ki a racionalista irányzat, ami rövid idő alatt a gondolkodásban uralkodóvá fog válni. Az egyházi értelmiség egyre fokozatosabb módon kezdett eltávolodni a bibliai alapoktól, nem nagyon hangoztatták már ezt.⁸⁰⁷ Hangsúlyozták az értelem elsőségét. Tagadták a Bibliában

---

⁸⁰⁵ E két szellemi irányzatra a következő fejezetben részletesebben kitérek, itt csak a lényegi vonásokat vázoló fel.

⁸⁰⁶ Egy szellemes megjegyzés engedtessek itt meg: "elvben" mégiscsak elkülönül a két irányzat, hiszen a magángyűjteményt a szabadpolcon, a könyvjegyzék állományát pedig a levéltári szekrényben találjuk. De e formai elkülönülésen kívül semmi választójel nem figyelhető meg.

⁸⁰⁷ Bíró Sándor-Szilágyi István (szerk.): A magyar református egyház története. Reprint kiad. Sárospatak : Sárospataki Református Kollégium Theológiai Akadémia, 1995. 364. p.

leírt természetfeletti jelenségeket. Tagadtak minden korábbi alapigazságot. A legsúlyosabb is ezek közül, mikor Jézus istenségét és feltámadását kérdőjelezték meg. Ebből "további erőt merítve" az egyházat csak társas összejövételnek tekintették.⁸⁰⁸

A racionalizmus elsőként az igehirdetésekből jelentkezett. Itt egyre kevésbé alkalmazták a szentírási textusokat. Ehhez járult, hogy a prédikációkat a nép igényeihez kellett igazítani. Majd jelentkezett az iskolákban is. A lelkészek a hittanoktatást a kevésbé felkészült tanítókra hagyták. Kivették az oktatásból a Heidelbergi Kátét is, hivatkozván annak nehéz érthetőségére.⁸⁰⁹

Ezek az "újítások" nem segítettek az egyház válságán, ezért új kiutakat kellett keresni. Ezt a vallási liberalizmusban látták meg. Ma már viszont felismerhető, hogy a vallási liberalizmus a racionalista nézetek további fejleménye s az egyházi élet belső válságát csak mélyítette. A XIX. század embere igen sok mindenre kaphatott választ arra, amire kíváncsi volt. Számos tudományos magyarázat született. De ezeket a magyarázatokat össze kellett egyeztetni az egyházzal is. Az egyházi tanítások ugyanis tele voltak csodatételekkel, amiket legalábbis ezzel magyaráztak. A liberalizmus ebből következően az egyház tudományos alapokra való állítását akarta elérni, a Bibliát tudományos kutatásnak és magyarázatnak alávetve. Abban reménykedett, ha a Bibliát "megmagyarázza tudományos alapon", akkor a hívek ismét felé fordulnak.⁸¹⁰ Az ész elsősege tehát győzedelmeskedett.

Amint terjedni kezdett a racionalizmus, vele egy időben más kiutakat próbáltak keresni a lelki válságból. Ezek közül a legeredményesebbnek a belmisszió bizonyult. Viszont ennek diadalára a századfordulóig még várni kellett. A belmisszió legfőbb alapelveinek vallja, hogy a szentíráson kívül más nincs, csak erre lehet építeni. Legelső gyökerei a szeretetmunkában, keresztyéni ájtatosságban keresendőek. A Bibliából kiindulva nyomatékosan hangsúlyozták, hogy az istentiszteleteken újra és újra elő kell venni az igét és azt mindenféle tudomány nélkül magyarázni.⁸¹¹ Ennek is

---

⁸⁰⁸ Szakács Margit-Székely Júlia (szerk.): Haza és haladás : a reformkortól a kiegyezésig. Budapest : Enciklopédia Humana Egyesület, 2000. <<http://mek.niif.hu/01900/01903/html/index5.html>> (2010. február 13.)

⁸⁰⁹ Bíró-Szilágyi: i.m. 364-368. p.

⁸¹⁰ Bíró-Szilágyi: i.m. 370.p.

⁸¹¹ Bíró-Szilágyi: i.m. 383-385. p.

köszönhetően az egyháztól még jobban eltávolodtak hívei, azok vagy névleg vagy semmilyen formában nem kötődtek már a reformátussághoz. Ezért a belmissziói irányzat hirdette, hogy a hitnek nem a tudományokból, nem a berögzült és megkövült hittételekből kell összetevődnie, hanem elsősorban a személyes meggyőződésre, belső hitre és felismerésre kell alapozni.⁸¹²

A belmisszió atyjának Szabó Aladár tekinthető. Az első jelentősebb lépések közé tartozik a vasárnapi iskola életre hívása 1882-től kezdve. Majd az evangélizáció és az imahetek következtek a sorban.⁸¹³ Természetesen megtorpanások is övezték a belmissziót. Kezdetől fogva gyanús szemmel tekintettek az irányzatra, hevesen elleneztek. Hozzájárult ehhez még a mozgalom "fiatal kora" is. Nem volt még igazán markáns társadalmi réteg, aki képviselhette volna elveit.⁸¹⁴ Ennek ellenére nem hanyatlott alá, s fokozatosan megnyerte ügyének képviselőit az egyházi vezetők között. Megindulhatott a Szentírásra és a hitvalló elődökre épített irodalom könyvkiadása. Az istentiszteleteken kívül a lelkészek a híveknek összejöveteleket, áhítatokat szerveztek.⁸¹⁵

Az első világháború és a békeszerződések után a belmisszió kinőtte magát szerepéből. Innentől kezdve nem csupán egy irányzat volt, hanem az egész egyház erre épült, alappá vált. Mindenütt általánosnak számított a belmissziós tevékenység folytatása. Ezzel együtt még a régi irányzat is kitartott valamelyest. Félő volt, hogy emiatt az egyház két táborra szakad, legalábbis szemléletmódjában. Végül Ravasz Lászlónak sikerült megbékéltetnie a két tábor. A legnagyobb eredményt az 1929-ben kiadott megújított istentiszteleti rendtartás érte el.⁸¹⁶ Természetesen még számos más irányzat jelen volt, de ez a kettő határozta meg a legjobban a fent említett viszonyokat, s a téma szempontjából is csak erre a kettőre tudunk kitérni.

Az 1937-es könyvjegyzék

A könyvjegyzék elemzésénél már az első kérdésfeltevéseknél problémába lehet ütközni. Legelsőnek az évszám kérdése vetül fel, ugyanis az 1937-es számozás csak

---

⁸¹² Barcza József-Dienes Dénes: A magyarországi református egyház története : 1918-1990. Sárospatak : Sárospataki Református Kollégium Teológiai Akadémia, 1999. 36-37.p.

⁸¹³ Bíró-Szilágyi: i.m. 390-393. p.

⁸¹⁴ Bíró-Szilágyi: i.m. 395. p.

⁸¹⁵ Bíró-Szilágyi: i.m. 398-399. p.

egyfajta következtetés, ugyanis találunk egy bejegyzést a 46. tétel észrevétel rovatában, ahol a következő van feltüntetve: 1937.⁸¹⁷ Tehát a kezdődátum 1937. A 63. tételnél már 1938 szerepel, ami az előbbi feltételezést megerősíti. Mindebből arra a végkövetkeztetésre lehet jutni, ha 1937 előtt kezdték el vezetni a könyvjegyzéket, nyomának kellett volna maradnia, ilyenről viszont nem tudunk. De tudjuk azt, hogy 1937 után rendszeresen ellenőrizték a könyvjegyzéket az egyházlátogatások alkalmával, s ilyen bejegyzés 1937 előtt nincs. Felvetődik a kérdés, lehetett-e korábban már könyvjegyzék, mint 1937? Mára kiderült, létezett korábban könyvjegyzék, az 1876-os keltezésű, ezek a dokumentumok viszont nem maradtak fenn. De az előbbi kérdés főként azért merülhet fel, mert akár a Református Egyházi Könyvtár sorozatának első néhány darabját, akár a Belmissziói útmutató kiadási dátumait megvizsgáljuk, de akár azt a néhány könyvet is, ami 1937 előtti kiadási dátummal rendelkezik. Az 1937 előtt kiadott és a jegyzékben feltüntetett könyvek esetében is ugyanaz a helyzet áll elő, mint az 1876-os jegyzék esetében: egy meghatározott évszámtól kezdve retrospektív is rögzítésre kerültek az említett könyvek, illetve az új könyvek kurrens vezetése is megtörtént.

A könyvjegyzék vezetője, "írnoka", s egyben a "leltározó-állománybevevő könyvtárosa" Horváth Sándor tiszteletes volt. De nemcsak állományba vette a könyveket, hanem rendszeres forgatója is volt annak. Ez egyrészt következik hivatali kötelességéből is, hiszen a könyvek döntő harmada munkáját segítő kiadványok.⁸¹⁸ Ha ezeket a könyveket megvizsgáljuk, kevés kivételtől eltekintve, de mindegyikben találunk kisebb-nagyobb bejegyzéseket. Ezek hol áthúzások, aláhúzások, hol egy-egy megjegyzés, észrevétel. Külön érdekesség, hogy mindegyik bejegyzése piros ceruzával történt. Ugyanez a gondosság megmutatkozik a tárgyalt könyvjegyzéken is. Ebben is találunk bejegyzéseket főként arra vonatkozóan, ha egy-egy mű elveszett.

Azonnal meg kell viszont jegyezni, hogy ez a gondosság a könyvjegyzéket illetően csak eddig terjed. A rendszerező elvvel ugyanis számos gond akad. Semmiféle rend nem figyelhető meg az állományba vétel során. Sem betűrendi, sem

---

⁸¹⁶ Bíró-Szilágyi: i.m. 409-413. p.

⁸¹⁷ E bejegyzést, illetve dátumot az ún. canonica visitatio (kötelező egyházi látogatás) alkalmával jegyezték be.

⁸¹⁸ Ez vezet majd el minket az alapproblémához (lásd az előző fejezeteket).

kronológiai, sem egyéb rendszerező elv nem figyelhető meg. A rögzítés ad hoc jellegű.

A könyvjegyzék követelményei, vagyis a bibliográfiai alapadatok kérései sem egyeztethetők össze a ma használatosakkal. Ma az öt legfontosabb bibliográfiai adat: szerző, cím, kiadás helye, kiadó, megjelenési év. Ezzel szemben a könyvjegyzék a következő bibliográfiai adatokat kéri: sorszám, mű címe⁸¹⁹, hány kötet, kötött vagy fűzött, értéke (vagyis az ára koronában/pengőben), észrevétel (ez a megjegyzések helye). Ebből is kitűnik, olyan alapadatokat hagy el, amik nélkül ma nem képzelhető el legalább egy egyszerűsített leírás. A kihagyott elemek csak az egyes művek kézbevételeivel voltak megállapíthatóak.

A könyvjegyzék vezetésének "gondosságánál" még egy hibát meg kell említeni. Horváth nem betűhíven írta le a könyvek bibliográfiai adatait. Sok helyen megváltoztatva írta be a főcímeket a könyvjegyzékbe. Ezek jól megfigyelhetők a Belmissziós kiadványok leírásakor. Régebben a missio cím volt használatban, de a XX. század eleji főcímeiken már misszió szerepel. Horváth ennek ellenére megtartja a "patinásabb" használatot, missio-t jegyez be minden esetben. A másik ilyen hiba az útmutató szónál mutatható ki. Útmutató helyett ugyanis utmutató-t találunk minden bejegyzésnél, szintén a missziós tételeknél. Így összegezve Belmissziói útmutató helyett Belmissioi utmutató szerepel minden ilyen tételbejegyzéskor.

A könyvjegyzékbe összesen 105 tétel került bejegyzésre, noha számszerűleg csak 103 tételt találunk. Két tételt nem rendes tételszámmal, hanem utólag betűvel jelezve jegyeztet be "könyvtárosunk". A 11/b és 73/a tételekről van szó. Mindkettő megjegyzés rovatába még oda is került, hogy "pótlólag bevéve". Ez alapján megállapítható, hogy 1937 és 1948 között ennyi könyvvel gyarapodott "hivatalosan" a parochiális könyvtár. Sőt, 1937 és ez a 103 tétel, illetve könyv tekinthető a parochiális könyvtár alapjának. De az állománygyarapodás éppen csak meginduló félben volt, a későbbiekben megfigyelhetjük, ez a kezdemény elapadt. A későbbiekben erre visszatérek. Ezen kívül természetesen nemcsak ez a 103 darab könyv képezte az állományt, hanem a könyvjegyzékbe nem rögzített néhány könyvdokumentum is, az egyházmegyei és egyházkerületi jegyzőkönyvek, és a

---

⁸¹⁹ Megjegyzendő, ide bekerült a mű szerzője is, ha megállapítottak szerzőt.

legfontosabb törzset képezte még Horváth Sándor tiszteletes mindennapi munkáját segítő magánkönyvtári gyűjteménye is, ha fizikálisan és szellemi irányultságában elkülönült a többitől.

A könyvjegyzékben szerepeltetett könyvdokumentum mindegyike magyar nyelvű. Önkényes alapon hét kategóriába soroltam a jegyzék tételeit. Az első csoportba tartozik a Református Egyházi Könyvtár darabjai, az 1937-es jegyzékben a XXV. kötetig (a záró évszám 1950). Az első néhány darabja ennek sorrendben következik, de rögtön meg is szakad a rendező elv, s ezek a darabok is ad hoc jellegű bejegyzésre fognak kerülni a későbbiekben. (Nem úgy az 1941-es jegyzékben, ahol külön csoportba tömörül ez a sorozat.) A 25 kötet igen változatos palettával rendelkezik: teológiai, egyháztörténeti, filozófiatörténeti, művelődéstörténeti művek. Ide tartozik még két fontos kiadvány is, ami a lelkészek mindennapi munkájában játszik nagy szerepet: az *Ágenda* és az *Istentiszteleti rendtartás*. (1-11/a, 24-25, 47, 49-50, 65, 89, 97, 102 tételek.)

A következő nagy kategóriába az egyháztörténeti, történeti munkák sorolhatók. Ide kell még sorolnunk a jeles évfordulók alkalmával (Speyeri birodalmi gyűlés, Reformáció 500. évfordulója) kiadott emlékkönyveket is. E kategóriába tartozik a helyi egyháztörténettel foglalkozó művek sora is. Ebből is kiemelkedik Tóth Dezső: *A Hevesnagykunsági Református Egyházmegye multja* című kétkötetes munkája.

A következő blokkba sorolhatóak be a lelkészek munkáját elősegítő könyves kiadványok. Ezek a missziói munkatervek. Elsősorban a belmissziót és a helyi egyházközség belső életének alakítását célzó művek ezek. Az 1930-46 közti időszak belmissziós kiadványai vannak tételesen rögzítve és egy 1948 nyári időszakára szóló ilyen irányultságú könyv. A belmissziói munkatervek mellett igen fontos szerepet játszanak a belmisszióról és a belmissziós munkáról szóló írások. Igen nagy hangsúlyt kapnak ezek. Legyen ez külön írás, vagy Révész Imre⁸²⁰ életrajza (29.

---

⁸²⁰ Révész Imre (1826-1881): református lelkész, kiemelkedő munkássága miatt számos egyházi tisztségre is megválasztották (a tiszántúli egyházkerület aljegyzője, teológiai tanár, esperes), de ő nem fogadta el ezeket. A Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjának választotta, Bécsben díszdoktori címet kapott. Nagy szerepet játszott a passzív ellenállás éveiben, amikor is írásaiban a pátens ellen emelt hangot. Kiemelkedő munkásságát az egyháztörténet és egyházjog területén kamatoztatta. In: Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. 3. jav., bőv. kiad. Budapest : A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1977. <<http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3&p=2369>> (2010. február 6.)

tétel). E mellé csatlakozik a reformátorok és hitvalló ősök életének és munkásságuk felkutatása és közzététele, valamint nem utolsó sorban a bibliai fejezeteket elemző könyvek. Mindezeket a missziós irányzat határozza meg, ami a Szentíráshoz és az ősökhöz való visszatérést és a belőlük való megújulást tűzi ki céljául. Ide tartozik még a Törvénytár is, mint nemcsak az egyházi munkát segítő, hanem az egyházat és annak életét, viszonyait szabályozó törvénygyűjtemény. Ide két tétel is tartozik. Az egyik a 28. tétel: Egyházi törvények a magyar református egyházban. E mű mára nem maradt fenn. A továbbiakban csak a 61. tételre hagyatkozhatunk: A magyarországi református egyház törvényei (1937). Az akkori viszonyoknak megfelelően minden területre kiter a törvénykönyv. Néhány példa: helyi, megyei és felső szinten intézkedik, rendelkezik az egyházi bírászkodásról, az egyházi kézben lévő iskolákról, a lelkészek nyugdíjazásáról stb. Ide lehetne még sorolni az Ágendát és az Istentiszteleti rendtartást is, amik átfedést mutatnak a Református Egyházi Könyvtár sorozattal. E két darab tartalmazza az egyszerű vasárnapi és az ünnepi liturgikus rendet, valamint a keresztelest, temetést, házasság és úrvacsora liturgiai rendjét.

A könyvjegyzék említést tesz egy folyóiratról is, a Theológiai Szemléőről⁸²¹ (76. tétel), aminek a bejegyzés szerint nyolc évfolyam érkezett meg a parochiális könyvtárba. (III-XI. évfolyam) Ez az 1927-1935 közötti időszakot fedi le. Sajnos ezt ma már lehetetlenség visszaellenőrizni, mert a közelmúltban történt állományi felülvizsgálat alkalmával a folyóirat darabjai más sorsra ítéltettek, mint a további megőrzés. Egy példány azonban fennmaradt, ez pedig 1942-es keltezésű. Ebből arra a feltételezésre jutok, hogy hivatalosan csak 1935-ig van bejegyezve a folyóirat rendszeres járatása, de mint a példa mutatja, kötetek a későbbiekben is még eljutottak Tiszaugra. (Az viszont már nem állapítható meg a bejegyzések elmaradásától kezdődően, hogy ezen periodika vajon rendszeresen érkezett-e meg, vagy csak alkalmanként egy-egy kiragadott darabja jutott-e el helyi

---

⁸²¹ Theológiai Szemle: 1925 és 1948 között fennálló egyházi szakfolyóirat. Témája főként teológia kérdéseket érintett, de időnként más írások is megjelentek benne. A kiemelkedő szerkesztők között kell megemlíteni az egyben lapalapító Csikesz Sándort. Rendszeresen havonta megjelent 1944-ig, 1947 és 1948 folyamán elszórtan jelent meg a folyóirat. In : Zoványi Jenő: i.m. <<http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3&p=2964>> (2010. február 6.)

olvasóközönségéhez.) Érdekes a folyóirat tétel szerinti bejegyzése. A folyóirat összes darabját a bejegyző egy tétel alá vonja. Nem külön-külön írja le, hanem tömbösítve.

A következő csoportba sorolható az iskolákkal kapcsolatos néhány tétel elszórva a könyvjegyzékben. Összesen öt tétel tartozik ide. Két szabályrendelet: egy általános, egy az egyházmegyére érvényes szabályrendelet. Egy általános tanterv és egy a leventefjúság nevelésével foglalkozó kiadvány. Az utolsó tétel már az iskolák államosítását adja tudtul könyvformában.

Viszonylag igen nagy számban találunk a könyvjegyzékben a debreceni kollégiummal foglalkozó könyvet, tételbejegyzést. Tudnunk kell, Horváth Sándor itt végezte tanulmányait, s ez a sok tétel bizonyítéka szeretetének, s jele az állandó figyelemnek és tájékozottságnak "szeretett" iskolája után. A művek főként történeti jellegűek, a kollégium egykori történetét, hajdani életét mutatják be.

Tételek őrzik annak jelét is, hogy a Tiszaugi Református Egyház Parochiális Könyvtárából sem maradtak el az olyan tárgyú könyves dokumentumok, amik az akkori élet kérdéseire adtak volna választ. Az akkor jelen problémának számító tárgykörű művek is megtalálhatóak a könyvjegyzékben. Néhány például: az egyház és állam viszonya, a vegyesházasság, az amerikai magyar reformátusok helyzete.

A mai állapotok alapján a könyvjegyzékben szerepeltetett 103 tételből 71 található meg a gyűjteményben. Ez a könyvállomány kétharmad része. Egyharmad résznek nyoma veszett.

Az 1941-es könyvjegyzék

Az 1937-es könyvjegyzék elemzése után következzen a harmadik reánk maradt könyvjegyzék, az 1941-es. Érdekesség, hogy ez utóbbi előbb volt ismert, mint az 1937-es keltezésű. Csak egy véletlen folytán beszélhetünk három könyvjegyzékről, mégpedig egy szerencsés rábukkanás folytán, egyébként nem ismernénk más könyvjegyzéket, csak a most tárgyalásra kerülőt.

Itt is elsőként a "címet" veszem elemzés alá. Maga a név, hogy "1941-es könyvjegyzék" nem tükrözi a valóságot. Lényegében véve kicsivel több, mint egy évtizeddel későbbi állapotokat mutat. Joggal merül akkor fel a kérdés, miért 1941 szerepel fődátumként?

A könyvjegyzék külső borítóján a következő dátum szerepel: [19]41 XI. 7.⁸²² (Kiegészítés tőlem - P. Cs.) Ez a dátum a megérkezést rögzíti, ezen felül kapott egy ügyirati sorszámot is. Tehát ez a dátum akkor kerül a megérkezett dokumentumra, mikor a Lelkészi Hivatal pecsétjét is ráütik. Ez a kettő pedig szorosan egybetartozik. De ez az állományba vétel mégsem pontos, hiszen az addig használt könyvjegyzékbe (vagyis az 1937-esbe) nem került be. Feltételezhetjük ez a dokumentum másokkal együtt valamiféle külön kezelés és rendezés alá esett, aminek írásos nyomát mindeddig nem találtam. Annyi bizonyos, a könyvjegyzék a Parochiális Könyvtárba 1941 novemberében megérkezett.

Tényleges vezetésére azonban csak egy évtizeddel később került sor. 1952-ben Horváth Sándor helyére Tóth Lajos⁸²³ tiszteletes került. Tóth megörökölte a Parochiális Könyvtár állományát és Horváth Sándor magángyűjteményét is, ezzel együtt az 1937-es jegyzéket is birtokba vehette. Mégis nem ezt a jegyzéket vezette tovább, hanem új könyvjegyzéket készített. Ennek pontos dátumát nem ismerjük, itt is csak feltételezésekbe bocsátkozhatunk. A könyvjegyzék első egyházlátogatást őrző dátuma 1953. november 10. Mindebből következik, hogy Tóth az új könyvjegyzéket vezetni 1952-1953 közti időszakban kezdhette el. Így ténylegesen a könyvjegyzéket 1953-as könyvjegyzéknek kellene titulálnunk.

A könyvjegyzék elődjéhez képest némi változtatásokat eszközöl. Legalábbis a bibliográfiai adatok terén igen. A következő alapadatokat kéri: szerző, cím, megjelenési év. ezen kívül Tóth a megjelenési év alá odajegyzi, hogy az adott könyvdokumentum kötött vagy fűzött.

Itt már tudatos, rendszerelvű összeírás a jellemző. Meghatározó a könyv megjelenési éve. Ha több azonos évben megjelent könyv kerül egymás mellé, a rendező elv a szerzői betűrend, ha ez nincs, akkor a főcím szerinti betűrend. Ezen kívül több nagy csoport is megállapítható, amik jól elkülönülnek a jegyzéken belül.

A könyvjegyzékben 154 tételt találunk. Okkal feltételezhetnénk, hogy ennyi a gyarapodás is 1950-hez képest, hiszen gondolhatnánk, Tóth az előző könyvjegyzéket

---

⁸²² A Tiszaugi Református Egyházközség Parochiális Könyvtárának Törzskönyve. [Budapest] : Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt., é.n. 32 p. (Továbbiakban: 1941-es könyvjegyzék.)

⁸²³ Tóth Lajos református lelkész Tiszaföldvári származású. Tiszaugi lelkészi állását az 1952 és 1974 közötti időszakban töltötte be.

lezártnak tekintette, s az újat új tételekkel nyitotta meg. Viszont nem ez történt. Tóth ugyanis az új könyvjegyzéket nem így képzelte megírni, ahogy az előbb írtam, hanem teljesen mindent előlről kezdve, tehát visszakanyarodva egészen 1937-ig, sőt ennél még messzebb. Tóth szó szerint a fent említett rendező elv alapján az 1937-es könyvjegyzék összes tételét, tehát mind a 105 tételt átvette egészében véve. Ha az 1950 és 1957 közti gyarapodásra vagyunk kíváncsiak, akkor ezt a 105 tételt ki kell vonni, de ez több mint egyszerű matematikai művelet.

Az 1937-es könyvjegyzék utolsó bejegyzése ez: Csomasz Tóth Kálmán: A református gyülekezeti éneklés (103. tétel). Ez a könyv 1949-ben jelent meg. De mivel a Református Egyházi Könyvtár sorozatnak tagja, így jelen könyvjegyzékbe ezen a helyen szerepel a sorozat többi tagjával együtt, külön csoportban, kronológiai rendben. 1937 utolsó előtti bejegyzése: Szentpéteri Kun Béla: A magyarországi református egyház külső rendje (102. tétel). De ez a könyv is a fent említett sorozat darabja, így ez is jelen jegyzékben itt szerepel. Menjünk még tovább vissza. A 101. tétel: Makkai Sándor: Utmutató a gyülekezeti missio munkájához (1948 őszi). Ezt sem lehet azonban kiindulási alapnak venni, mert Tóth a missziós kiadványokat és munkaterveket szintén külön csoportban közli az 1941-es könyvjegyzékben.

A tényleges kiindulási alap ezek után az 1937-es jegyzék 100. tétele: Az iskolák államosítása. Ez a tétel az 1941-es jegyzékben a 139-es számot viseli. Noha ez 1948-as megjelenésű, mégis a gyarapodás mennyiségének megállapításánál mégsem ezt az évszámot kell figyelembe venni pontosan az előbbi fent említett három tétel miatt. Így a kezdőévszám 1949 a záró évszám pedig 1956. Ténylegesen ugyan a könyvjegyzék utolsó bejegyzésénél 1957 szerepel, de ez csak egy egyházlátogatási dátum. 1956 és 1957 között tehát már a könyvtári állomány nem gyarapodott tovább hivatalosan.

Ezt a képet természetesen árnyalni kell. Igaz, hogy a "gyarapodás" kezdődátuma 1949, de hozzá kell ehhez még tenni az 1945-50 közötti időszakot is. Az 1937-es könyvjegyzékben az előbb felsorolt néhány tétel szerepel csak 1945 utáni kiadási dátummal. Ezen kívül viszont még érkeztek más könyvek is, amik már az 1941-es könyvjegyzékbe kerültek rögzítésre. Ezek a 131-138 tételek. Ezek mindegyike akkor aktuális kérdésekkel foglalkozik. Ilyen például a zsidóüldözés kérdése, vagy

az 1948-as új politikai berendezkedéshez való viszonyulás körbejárása. Összegezve megállapítható, hogy a gyarapodáshoz bele kell számítani ezeket a felsorolt tételeket is, mint "hiánypótlást".

A könyvjegyzék öt nagy csoportra bontható, amik jól elkülönülnek egymástól: a Református Egyházi Könyvtár sorozat, két folyóirat: Theologiai szemle és a Református Gyülekezet, a két folyóirat közé ékelődve a belmissziói munkatervek, az 1937-es jegyzékből átvett könyvek, és az "új könyvek".

A Református Egyházi Könyvtárról jól felhasználható forrást találunk jelen könyvjegyzék első oldalain, ugyanis itt közli a sorozatról szóló akkor hatályos szabályokat, illetve ezután találjuk a Parochiai könyvtárakról szóló szabályrendeletet, amit az előzőekben már tárgyaltam.⁸²⁴ A sorozat darabjai közé alapos válogatás és rosta után választották ki azokat a műveket, amiket szerepeltetni kívántak e név alatt. Az egyes kötetek között már az új irányvonal húzódik meg. Ez a szabályzat 2. és 3. §§-ból egyértelműen kiolvasható:

*"A Református Egyházi Könyvtár kiadványai közé csak oly művek vehetők fel, amelyek valamely teológiai szaktárgyat teljes egészében adnak elő, és pedig határozott református szellemben, a Szentírás és az egyház elfogadott hitvallásai értelmének megfelelően."*⁸²⁵ (Kiemelés tőlem – P.Cs.)

Igen sok az egyháztörténeti munka, valamint a Szentírás magyarázatok és az akkor megújított istentiszteleti rendről szóló két kötet is idetartozik. A szabályrendelet meghatározza azok körét, akik kötelesek beszerezni és állományukba venni a sorozat köteteit: teológiai főiskolák, jogakadémiák, középiskolák, tanítóképzők, polgári iskolák. Látszólag az egyes egyházközségek nem kötelezettek a beszerzésre, de a Parochiális Könyvtárakról szóló szabályzat már egyértelműen megfogalmazza, a parochiális könyvtárnak kötelező részének kell lennie a sorozat minden kötetének. Ezen felül a szabályrendelet előírja a külön kezelést és tárolást minden más dokumentumtól. Ez fizikailag Tiszaugon meg is valósult, egészen 2009-ig, amíg védettebb helyre nem helyeztük őket. A sorozat

---

⁸²⁴A magyarországi református egyház egyetemes konventje parochiális könyvtárának szervezeti szabályzata. In: 1941-es könyvjegyzék. 3-6 p., valamint Szabályrendelet az egyházközségi parochiális könyvtár kezeléséről. In: 1941-es könyvjegyzék. 7-8. p.

⁸²⁵A magyarországi református egyház egyetemes konventje parochiális könyvtárának szervezeti szabályzata. In: 1941-es könyvjegyzék. 3. p.

köteteit és az egész parochiális könyvtári gyűjteményt csak helyben használatra engedélyezte a szabályzat.

Két folyóiratot közöl a könyvjegyzék: a Theologiai Szemlét és a Református Gyülekezetet. A Theologiai Szemle 1927 és 1935 között, a III-tól a XI-ig évfolyamig van bejegyezve, külön tételben minden második szám.⁸²⁶ A Református Gyülekezet⁸²⁷ 1949-50 közti időszakban, I. és II. évfolyamot találjuk bejegyezve.

Az ötödik csoportba sorolhatóak az "új könyvek", vagyis az 1950-56 közötti gyarapodás. Ez 15 könyvdokumentumot takar. Ezek a következők: egy jegyzőkönyv a Tiszántúli Református Egyházkerület 1944-48 közti üléseiről kivonatolva. Ez azért érdekes, mert az egyetlen jegyzőkönyv, ami a könyvjegyzékekben szerepel. Az összes többi jegyzőkönyv, egyházmegyei és egyházkerületi nem került felvételre egyik könyvjegyzékbe sem. A többi könyv a missziós szellemiség érzületét mutatja: egyháztörténeti munka, Kálvin Római levél magyarázata, a Magyar Bibliatanács Ószövetségi Szakbizottságainak bibliamagyarázatai. Utóbbiak 1953 és 1956 közt kerültek regisztrálásra. Itt észrevehető egy "furcsaság". A 144. tétel kiadási dátuma 1948. A 145. tételé 1954. A 146. tételé 1953. Megbomlott volna a kronologikus rendezés? Nem, Tóth egyszerűen egy csoportba rendezte a Bibliatanács által kiadott könyveket kiadási évük szerint rendezve. Ha maradunk az "önkényes felosztáson", akkor ez tekinthető az ötödik blokkon belüli külön blokknak.

A mai állapotok alapján a könyvjegyzékben felsorolt 154 tételből fellelhető 117 tétel. Ez valamivel több, mint kétharmados arány. De ne feledjük, ebből ki kell vonni az 1937-es jegyzék "adoptált" tételeit.

A két könyvjegyzék után itt említeném meg a könyvjegyzékben nem szereplő könyvekről. Igaz, a jegyzékekben nem szerepelnek, de a könyvtár kötelempéldányait képezik: az egyházkerületi és egyházmegyei nyomtatásban megjelent jegyzőkönyvek. A következő jegyzőkönyvi kiadványok szerepelnek: Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventje, Magyarországi Református Egyház országos Zsinata, Hevesnagykunsági Református Egyházmegye, Tiszántúli

---

⁸²⁶ A folyóiratról írtakat lásd az előző fejezetben (1937-es könyvjegyzék).

⁸²⁷ Református Gyülekezet: 1949 tavaszán indult havonta megjelenő szakfolyóirat. Szerkesztője Makkai Sándor, a történelmi kálvinizmus irányzatának fő képviselője. A folyóirat összesen két évfolyamot ért meg, 1950 őszén megszűnt.

Református Egyházmegye üléseinek jegyzőkönyve. Legtöbb esetben egy-egy időszakot fednek le a megérkezett példányok, de vannak az elszórt időközökre is példák.

Az Egyetemes Konvent jegyzőkönyve csak 1921-től van folyamatosan jelen, azelőtt elszórtan. A Zsinat jegyzőkönyvei közül az 1928-1942 közti időszak lelhető fel. Az egyházmegyei jegyzőkönyv 1925-től 1943-ig. Az egyházkerületi 1928-tól 1944-ig. Tehát van egy folyamatos időszak, amikor legalább egy évre jut egy példány ez előtt és után csak elszórt időközönként lelhető fel példányok, pedig előírás a rendszeres előfizetés és a könyvjegyzékbe vétel, amiből csak az egyik feltétel részbeni teljesültét láthatjuk.

A konventi és zsinati jegyzőkönyvek kiadási helye 1921 előtt Debrecen volt, ez után Budapest van feltüntetve, kiadóként pedig a Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság. Az egyházmegyei kiadványok helyi nyomdákhöz köthetnek, illetve a főbb központokhoz: előbb Kunhegyes, majd Törökszentmiklós. Az egyházkerületi ülések jegyzőkönyveit Debrecenben adták ki, méghozzá a mindenkori egyházkerületi lelkészi jegyző kiadásában.

Érdekességként még megemlítem, a jegyzőkönyvek között található egy segédkiadványt is: Betűrendes tárgymutató a Tiszántúli Református Egyházkerület Jegyzőkönyveihez (1894-1908). Sajnos, csak egy ilyen segédlet maradt ránk, többről nem tudunk.

1956 után a gyarapodás megállt. Legalábbis hivatalosan. Egy-két kiadvány még érkezett, de ezek már könyvjegyzékbe nem kerültek. Részben ennek oka az, hogy lezárult egy folyamat, amit két lelkész neve fémjelzett: Horváth Sándoré és Tóth Lajosé. Az ő távozásukkal az egyház élete a szinten tartás és a megmaradás korszakába lépett. Ez megérezte hatását a könyvjegyzékeken, a Parochiális Könyvtáron is.

Horváth Sándor magánkönyvtára

A három könyvjegyzék és az azokban felsorolt könyvállomány mellett a legfontosabb gyűjteményt Nagytiszteletű Horváth Sándor⁸²⁸ úr magánkönyvtára képezi valamivel több, mint 70 tételes gyűjteménnyel. Ismét az elnevezés boncolgatásával kezdünk. A magánkönyvtár titulust én adományoztam ismét önkényesen "örökségének". Elsősorban a viszonylagos mennyiségi mutatóból kiindulva teszem ezt. Egy 76 tételes könyvgyűjtemény a szolgálati helyhez és az akkori időkhöz viszonyítva meghatározónak mutatkozott.

A magánkönyvtár hosszas évek gyűjtögető munkájának eredményeként jöhetett létre. Egyértelműen mindegyik példány vásárlás útján került Horváth tulajdonába. Ezt bizonyítja a könyvek hátsó szennylapján lévő összegbejegyzések. Az is erősen valószínű, hogy a gyűjtemény nem Tiszaugon állt össze egész "életművé", hanem Horváth az egyetemi évek alatt, tudniillik lelkészképzési tanulmányait Debrecenben végezte az 1900-as évek elején, vásárolta meg a tárgyalandó könyveket. Több debreceni könyvkereskedő által terjesztett könyv talált gazdára Horváthnál.

A magánkönyvtári gyűjtemény 76 tételt tart számon az összeírás alapján. Ezekről egyértelműen megállapíthatóak, részük a gyűjteménynek. Az összeírás jelen dolgozat keretei között született meg egy utólagos jegyzékben. A jegyzék, ahol ez egyértelműen megállapítható, a mai bibliográfiai adatokat közli táblázatszerű formában.⁸²⁹ (Szerző, Főcím – alcím, Kiadás, Kiadás helye és kiadó vagy Nyomdahely és Nyomda, Megjelenés éve.)

A könyvek mindegyike egységes kötést és külső kötésdíszítést mutat, ami arra enged következtetni, hogy Horváth bekötetlen formában vásárolta meg mindegyik könyvét, s mindig ugyanahhoz könyvkötőhöz adva be egységes formát nyertek könyvei. Ezt tovább bizonyítja, hogy némelyik könyv belső lapjaira ceruzával jegyezve megtalálhatjuk a bekötés árát is.

Némelyik könyv esetében találunk possessorbejegyzést is. Nagyon ritka az olyan eset, amikor ez kézzel történt meg. Sokkal jellemzőbb az, hogy egy kis cédulát találunk beragasztva a könyv szennycímoldalára, rajta írógéppel ráírva a tulajdonos

---

⁸²⁸ Horváth Sándor református lelkész nagykőrösi származású. Iskoláit Debrecenben végezte. Tiszaugra 1916-ban került, ahol 1952-ig szolgált.

⁸²⁹ A magánkönyvtári jegyzéket lásd a 3. számú melléklet alatt.

neve. De ez is csak kis számban fordul elő. A többség esetében nincs semmilyen ilyen jellegű bejegyzés sem. Annál inkább megmutatkoznak viszont az állandó használat jegyei. Lapszéli jegyzetelések, erős sorközi aláhúzások, némely esetben kérdőjel egy-egy vitatott szakasznál. Sok könyv esetében, főleg a prédikációs gyűjteményeknél, az utolsó oldalon imádságbejegyzéseket találunk. Ezek az állandó használat jegyei. Még jobban erősíti a mindennapos használat tényét, hogy egészen 2009-ig állandó helyen voltak a parókián: pontosan szem előtt, közvetlen elérhető helyen.⁸³⁰

Általánosságában véve a gyűjtemény magán hordozza "tipikus vonásait". Túlnyomó többségben vannak az egyházi beszédek tartalmazó kiadványok. Ezek ünnepi, vasárnapi, temetési és egyéb alkalmakra írott beszédek. E kiadványoknál a nevesebb szerzők és szerkesztők arcképmását legtöbb esetben a szennycímoldal hátlapján találhatjuk. A második meghatározó tematikai egységet a teológiai tantárgyakhoz szükséges tankönyvek alkotják. Külön sajátossága ezek mindegyikének készítésük technikája. Ezek a könyvek ugyanis egyetemi oktatók előadásainak a jegyzetei, amiket a litográfia sokszorosító technikájával bocsátottak terjesztésre. A megvásárolt könyvek kiadási dátumait ha megfigyeljük, észrevesszük a jól behatárolható időhatárt. Ez az 1850-es évvel kezdődik, és az 1920-as évek végével záródik. A nyitódátum azonban csak részben igaz, találunk ugyanis olyan könyveket is, amik még a régi könyves időhatáron belülre esnek. A legbecsesebb darab, és egyben a legrégebb egy 1790-es kiadású halotti imádságokat tartalmazó nyolcadrét könyv. (1. tétel.)

A gyűjteményi összetételnél kell keresnünk azt az ellentmondást, amire az előző fejezetekben már utaltam. Nevezetesen a teológiai racionalizmus - vallási liberalizmus és a missziós irányzat együttes jelenlétét. A prédikációs kötetek kivétel nélkül az előbbi irányzathoz köthetők. Utóbbi irányzathoz csak az 1900 utáni kiadványok köthetők, főleg szerzőjük (például Ravasz László⁸³¹) révén csatlakoznak ide. A legnagyobb eszmei téren való ellentmondást viszont abban kell keresnünk,

---

8302009 nyarán a felújítási munkák kezdetével jobbnak találtuk az egyházközségi előjárókkal egyetértve biztonságosabb tárolási módot kialakítani.

⁸³¹ Ravasz László: (1882-1975) Református püspök. 1948-ban lemondott e tisztról. A Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagja, a Corvin lánc birtokosa. Irodalmi munkássága és kutatása kimagasló. In: Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. 3. jav., bőv. kiad.

hogymind a magángyűjtemény, mind pedig a könyvjegyzékben felsorolt könyvek nagy használatnak örvendtek, s a könyvjegyzék tételei mind a missziós irányhoz köthetőek. Ezzel együtt a magángyűjteményen belül is ellentmondás figyelhető meg. Ha a kiadási dátumokat vesszük alapul, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy az 1850 és 1890-95 között kiadott könyvek a racionalizmus körébe, míg a századfordulótól kezdődően kiadott könyvek (beleértve ide a litografált előadási jegyzetek és Horváth tankönyvei) már a belmissziós irányzat körébe illeszthetőek be.

Az általános jellemzés után időben előrehaladva a kiadási évszámokban évtizedenkénti bontásban veszem számba a magánkönyvtári állományt. Először is a régi könyvekre térek rá.

A régi könyvek elemzésénél az elnevezés magyarázatával kell kezdeni. A régi könyveket Magyarország esetében 1800-ig tartjuk számon. A magángyűjtemény esetében, ha ragaszkodunk a határdátumhoz, ténylegesen két könyvdokumentum esik ebbe a kategóriába, egy 1790-es (1. tétel) és egy 1795-ös (2. tétel) kiadvány. A szakma ugyanakkor hangsúlyozza, hogy természetesen ez a dátum nem jelent semmiféle tipográfiai és egyéb nyomdászati cezúrát, ez néhány évtizeddel eltolódódik még. Ennek alapján esetünkben idesorolható még négy kiadvány. Ezek kiadási dátumai: 1805 (3. és 4. tétel), 1808 (5. tétel) és 1828 (6. tétel). Összesen tehát hat kiadványt tartunk számon, mint régi könyvet. Témájukat tekintve mindegyik kiadvány a mindennapi gyakorlat számára készült: prédikációs-, és imádságoskönyvek. Mindegyik könyv nyolcórét méretű, eltérően a többi kötetektől, azok négyórét méretűek.

Vegyük sorra a szerzőket és a nyomdászokat. Meglepő módon sok hírnévre szert tett emberrel találkozunk itt: a nyomdászok közül Máramarosi Gottlib Antal, Csáthy György és Fűskuti Landerer Mihály emelhető ki elsősorban. Ha az ő nevüket említjük, azonnal a hozzájuk kapcsolódó nyomdahelyeket is meg kell említeni: Vác, Debrecen, Pozsony. Gottlib Antal Vácon előbb könyvkereskedő volt, majd nyomdászlegénynek állt be. 1792-ben hozza létre nyomdáját, s 1823-ig vezeti is azt. Igen szoros kapcsolati hálózattal rendelkezett, legfontosabb ezek közül a Trattner

mátyással való üzleti barátsága.⁸³² Csáthy György debreceni nyomdász, szintén legényként sajátította el ismereteit, nyomdáját 1804-ben alapította. Javára írható, hogy nála jelent meg a Fűvészkönyv is 1807-ben.⁸³³ Fűskuti Landerer Mihály pedig az híres pozsonyi nyomdász, aki a Royer-műhelyet felvásárolta. Remek üzletembernek bizonyult, nemhiába a Fűskuti jelző, ami adományozott nemesi címére utal.⁸³⁴ Weber (hibásan Vébernek írták egyes kiadványokon) Simon Péter a nagyszzebeni Barth-nyomdában tanulta ki a nyomdászságot, majd ő is szintén Pozsonyban alapított nyomdát.⁸³⁵

A szerzők közül mindenképpen első helyen kell kiemelni Diószegi Sámuelet, az első hazai növénytan atyját. Megfordult a göttingeni egyetemen is, ahol geometriát, fizikát és orvostant hallgatott. Papi pályája mellett hírnevét a Fazekas Mihállyal közösen készített Fűvészkönyv alapozta meg. Legismertebb egyházi írása a magángyűjteményben is meglevő erkölcsi tanítások című munkája.⁸³⁶ De ne feledkezzünk meg a többi régi könyves szerzőről sem. Szoboszlai Pap István Diétai prédikációk című könyvét tehetséges szónoki képességeinek köszönheti és annak, hogy ebből következőleg részt vehetett az 1825-ös pozsonyi diétán.⁸³⁷ A Falusi prédikációk szerzője Kecskeméti Zsigmond igen lelkiismeretesen és buzgón végezte papi pályáját. Nagyon népszerű is volt beszédeivel, ahogy Szinnyei írja: "az összesereglett nép nem fért az egyház belsejébe."⁸³⁸

Hunyadi Ferentz Halotti Oratzióit leszámítva a könyvek egységes, jól áttekinthető, egyszerű címlapképet mutatnak. Csak az alapadatokat közlik. Hunyadi könyvén még a barokkos jelleg dominál. Főként igen hosszú címe alapján mondható ez el.

Az 1850-60 közti évtized kivétel nélkül egyházi beszédek sora. Meghatározó tényező az ettől az időszaktól "divatirányzattá" váló teológiai racionalizmus-vallási

---

⁸³² A Pallas Nagy Lexikona. Budapest : Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1894. 8. köt. 132. p.; V. Ecsedy Judit: A könyvnyomtatás Magyarországon a kézsajtó korában : 1473-1800. Budapest : Balassi, 1999. 195-196.p.

⁸³³ A Pallas Nagy Lexikona. 4. köt. 631. p., V. köt. 347. p.

⁸³⁴ V. Ecsedy Judit: i.m. 215. p.

⁸³⁵ Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. Hasonmás kiad. Budapest : Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, 1980-1981. <<http://mek.niif.hu/03600/03630/html/index.htm>> (2010. február 12.)

⁸³⁶ A Pallas Nagy Lexikona. 5. köt. 347. p.

⁸³⁷ A Pallas Nagy Lexikona. 15. köt. 769. p.

liberalizmus. Az ekkor kiadott prédikációkat sorozatba rendezték, évfolyamszámozással, füzetszámozással látták el. Tematikai rendezés is megfigyelhető: ünnepnapra, vasárnapra, egyéb alkalmakra és köznapokra szánt, valamint temetéskor mondott beszédek. Imádságos könyv az 1850-es évektől kezdve a magánkönyvtári gyűjteményben ritkán fellelhető. A legismertebb szerkesztő Fördös Lajos⁸³⁹, aki a következő évtizedek prédikációs kiadványaiban is meghatározó névvé vált. Fördös szerkesztői munkássága mellett ki kell emelnünk Medgyes Lajost⁸⁴⁰, mint egyházi beszéd-, és imádságszerzőt.

Ha az 1850-es évek beszédgyűjteményeit vizsgáljuk, nem kerülheti el a figyelmet a történeti kontextus. A szabadságharc után Bécs elhatározta a centralizált, egy központból irányított birodalom megvalósítását. Ennek érdekében bevezetésre került a nyílt abszolutizmuson alapuló kormányzati rendszer és a megtorlás, az élet minden mozzanatának szemmel tartása. A református egyházat sem kerülte el az 1850-es évtized nyomtalanul. Az egyháztörténetben azt olvashatjuk, hogy felelősnek tették meg az uralkodó körök a protestáns irányhoz tartozókat, s rájuk különösebb figyelmet is fordítottak az ellenőrzés terén. Elsősorban következett ez az etnikai-vallási összetételből: református túlnyomórészt magyar nemzetiségű volt.⁸⁴¹ Mindebből következik, hogy az ekkor kiadásra került beszédek tele vannak utalásokkal, burkolt "rendszerellenességgel", "sötét zsarnokkal" és Isten világos útmutatásával.

Az 1860-as évtized "újdonságot" hoz magával. Az előző évtized szerzőit és szerkesztőit leváltották, helyükre újakat emeltek. Két ember maradt színen csupán: Fördös Lajos, aki egészen az 1870-es évek végéig megőrizte pozícióját. A másik

---

⁸³⁸ Szinnyei: i.m. <<http://mek.niif.hu/03600/03630/html/index.htm>> (2010. február 12.)

⁸³⁹ Fördös Lajos (1817-1884): Református esperes. Kecskemét egyházi életében igen nagy szerepet játszott, ő is kiállt az itteni teológiai felsőiskola megtartásáért. Irodalmi tevékenysége kötő sorolhatjuk az általa szerkesztett sorozatokat: Különféle viszonyokra vonatkozó papi dolgozatok, Papi dolgozatok gyűjteményekre, Papi dolgozatok különféle esetekre, Kecskeméti lelkészi tár. In: Zoványi Jenő: i.m. <<http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3&p=933>> (2010. február 12.)

⁸⁴⁰ Medgyes Lajos: (1817-1894) Református lelkész. Kezdetben köztanítóként működött, majd külföldre indult, de nem engedték tovább engedély nélkül. Részt vállalt a szabadságharcban, ezért néhány hónap büntetést róttak ki rá, s rövid időre hivatásától is eltiltották. Meg kell még említeni irodalmi és költői tevékenységét is. In: Zoványi Jenő: i.m. <<http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3&p=1836>> (2010. február 13.)

⁸⁴¹ Bíró Sándor-Szilágyi István: A magyar református egyház története. Reprint kiad. Sárospatak : Sárospataki Református Kollégium Theológiai Akadémia, 1995. 351-352. p.

személy Tompa Mihály református lelkész, akinek szintén számos beszédgyűjteménye látott napvilágot. Megújulásról azonban még az igen sokakat érintett személycserék után sem beszélhetünk, hiszen a fő eszmerendszer, minden személyiség "hátszaga" a teológiai racionalizmus még bőven dominált az egyházi gondolkodásban. Igen élesen bírálták a racionalizmus gondolkörét, s azok szerzőit is. Egyedül Tompa Mihállyal volt kivétel, ő is csak népszerűsége miatt "kapott kegyelmet", egyébként igen gyenge prédikációi voltak.⁸⁴² Összegezve ezt az évtizedet Fördös Lajos és Tompa Mihály "átvészelt". Ebben az évtizedben jelent meg egy egyháztörténeti munka: Egyetemes egyháztörténet, összefoglalva a XIX. század addigi kutatását és álláspontját. A könyv nemcsak ezért fontos, hanem mint egyetemi tananyag, az egyháztörténet megkerülhetetlen a teológiai tanulmányok során. Ezért is darabja a gyűjteménynek.

Az 1870-80 közötti évtizedben folytatódik az előző két tárgyalt évtized tendenciája. A kulcsévek 1870-71. Ekkor három egyházi beszédvár-sorozat is kiadásra kerül: Fördös Lajos, a "nagy túlélő", sorozata a Kecskeméti lelkészi vár (ami már az 1860-as évek közepétől jelen volt), mint "utolsó fellángolás"; Könyves Tóth Kálmán⁸⁴³ szerkesztette egyházi beszédek és Magócsy József által fémjelzett Protestáns egyházi beszédvár.

Az 1880-1900 közötti évtizedekben is döntő többségben az egyházi beszédvárak a meghatározó kiadványok a gyűjteményben. Ugyanakkor megállapítható, hogy ebben a két évtizedben kiadott könyvekből van a legkevesebb a magánkönyvtárban. Összesen öt kiadvány. Kettő kivételével (egy imádságoskönyv, egy pedig a beszédekhez vázlatot adó segédkönyv) mind prédikációkat tartalmazó könyvdokumentum. (48-52. tételek).

Ilyen előzmények után érkezünk el a századfordulóhoz, amitől kezdve a magánkönyvtári gyűjtemény szellemiségében igen gyökeres fordulatot vesz. Ha számszerűleg kimutatjuk, akkor a könyvek kétharmad aránya számszerűleg a racionalizmus-liberalizmus irányzatába sorolható (1850-1900), egyharmaduk pedig

---

⁸⁴² Bíró-Szilágyi: i.m. 366. p.

⁸⁴³ Könyves-Tóth Kálmán: (1837-1924) Református lelkész. Iskoláit Debrecenben végezte. Külföldön eljutott Utrechtbe, Párizsba és Londonba is. Az egyházi irodalom terén jelentősen munkálkodott. In: Zoványi Jenő: i.m. <<http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3&p=1581>> (2010. február 13.)

a belmissziós irányzathoz tartozik (1900-tól). Mikor Horváth Sándor a XX. század elején végezte teológiai tanulmányait, már a belmisszió túl volt a kifejlődési szakaszán, s a megerősödés útjára tért. Ezt mutatják az 1900 utáni könyvei is. De ugyanakkor birtokába jutott az ezt megelőző korszak meghatározó egyházi kiadványainak a többségéhez is. Ez a konfliktushelyzet, hiszen minden könyvét olvasta, s használta.

A gyűjteményben megtalálható 1900 utáni könyvek nem mind nyomtatott dokumentumok. Vannak benne nyomtatott kiadványok is, ezek egy-egy debreceni oktató jeles írásai, de főként megállapítható, hogy igen sok a kéziratban fennmaradt könyv. Ezek nem is igazán könyvek, sokkal inkább előadási jegyzetek. Ezek a jegyzetek kézírásosak, amiket a kor technikájával a litográfiával sokszorosítottak. A történet egyszerű: Horváth is beszerezett ilyen előadási jegyzetet, amit a későbbiekben is jól tudott hasznosítani. Ezek a kéziratok igen gondos vezetésről, ápoltságról, tiszta, világos, jól olvasható kézírásról tanúskodnak. Még címlappal is rendelkeznek. Ezen általában megadnak egy címet, esetleg a szerzőt is (illetve az előadót), sokszor szerepel rajta Debrecen neve is, és sok esetben egy dátumot is közöl. Kis túlzással ezt elfogadhatjuk "kiadási dátumnak" is. Ezen könyvcímek eléggé tantárgyjellegűek: Apologétika, Szimbólika, Dogmatika, Újszövetség tan stb. Két fontos szerzőt kell kiemelni, Erőss Lajost⁸⁴⁴ és Erdős Józsefet⁸⁴⁵, az egyetem jeles oktatóit. A legtöbb litográf könyvön ők szerepelnek, mint szerző.

Az 1900-as évek után is találunk a gyűjteményben egyházi beszédeket tartalmazó kiadványokat. Összesen nyolc ilyen található. Ezek már többnyire a belmisszió szellemében születtek.

A könyvek eszmei mondanivalóbeli elemzése után végezetül rátérek a fontosabb könyvkiadó és nyomdahelyekre. A soron következő kiadók és nyomdák által kiadott könyvek szerepelnek a legtöbbet a gyűjteményben, s éppen ezért kell kiemelni őket.

---

⁸⁴⁴Erőss Lajos: (1857-1911) Református püspök. Beiratkozott a baseli és berlini egyetemre is. 1899-től a debreceni egyetemen teológiai tanár. 1908-tól püspök. In: Zoványi Jenő: i.m. <<http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3&p=796>> (2010. február 13.)

⁸⁴⁵Erdős József: (1856-1946) Református egyetemi tanár. 1914-től a debreceni egyetemen oktatott. Tanári tevékenysége az újszövetségi tudományok terén fejtette ki. Emellett megemlítenédők

Vezető helyet foglal el Debrecen, Kecskemét és Kolozsvár. Debrecenre három nyomda kapcsán is ki kell térnünk. Az egyik a Városi nyomda, ami időben nagyon régi hagyományokkal rendelkezik.⁸⁴⁶ A következő debreceni könyvnyomdász és kiadó Telegdy Kovács Lajos. Fiatalkorában apja mellett segített be a könyvkereskedésbe. 1840-ben nyitotta meg könyvkereskedését Debrecenben, 1859-ben pedig nyomdáját. A városban emellett gőzfürdőt és szállodát is épített.⁸⁴⁷ A harmadik debreceni kötődésű könyvkiadó-vállalat a Hegedüs és Sándor. Hegedüs Sándor könyvkereskedői tevékenysége során Sándor Imrével társulva 1905-ben vették át a Telegdy-kereskedést. A későbbiekben tovább terjeszkedett, megvásárolta még egy nyomdát a városban. Az egyházi nyomtatványok "monopóliuma" mellett számos más témájú művet is jegyez.⁸⁴⁸

Kecskemét főleg a Fördös Lajos által szerkesztett Papi dolgozatok révén kerülhetett népszerű helyére a rangsorban. E kiadványokat Szilády Károly ottani műhelyében nyomtatták. Sziládyt Kecskemét első város nyomdászának tartja. Nyomdász mesterségét Bécsben sajátította el, majd Kecskeméten önálló nyomdát és könyvkereskedést nyitott.⁸⁴⁹

Kolozsvár a következő jelentős város, amit még legtöbbször kiadási helyként találunk megjelölve. Itt Stein János tevékenységét kell megemlíteni. Fiatalon bekerült Barra Gábor már működő kereskedésébe, majd a férj halála után özvegy Barránéval társul. 1855-től fog csak az ő neve egyedül szerepelni a cégtáblán.⁸⁵⁰ Érdekesség, hogy néhány kötet, mely a nagy bibliográfus, Petrik Géza kiadásában jelent meg, szintén a gyűjtemény részét képezi. Az említett darabok az 1870-ben három kötetben kiadott egyházi beszédek Fördös szerkesztésében.

---

egyháztörténeti művei is. In: Zoványi Jenő: i.m. <<http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3&p=790>> (2010. február 13.)

⁸⁴⁶ A debreceni nyomdászat és könyvkultúra meggyökeresedését és ellendülését részben a reformációnak, részben pedig a 16. században játszott gazdasági szerepének köszönheti. A város első nyomdásza Huszár Gál, aki 1561-ben alapított nyomdát. Majd rövid ideig itt tevékenykedik a Hoffhalter-dinasztiai is. Néhány mélyponttól eltekintve fontos szerepet játszik a város nyomdászati tevékenysége, mind helyi, mind országos viszonylatban. (V. Ecsedy Judit: i.m. 51-55, 116-117. p.)

⁸⁴⁷ Kenyeres Ágnes (főszerk.): Magyar életrajzi lexikon. 2. köt. 2. kiad. Budapest : Akadémiai K., 1982. 831. p.; Biró Lajos-Kertész Árpád-Novák László (szerk.): Nyomdászati lexikon. Budapest : Biró Miklós, 1936. 473. p.

⁸⁴⁸ Biró-Kertész-Novák: i.m. 188. p.

⁸⁴⁹ Kenyeres Ágnes: i.m. 2. köt. 772. p.; Biró-Kertész-Novák: i.m. 458.p.

⁸⁵⁰ A Pallas nagy lexikona. 15. köt. 198. p.

ÖSSZEFOGLALÁS

Végére értünk a helytörténeti kutatás e szeletének és egyben a kötetnek is. Remélem, feldolgozott témám felkeltette az érdeklődők figyelmét.

A tanulmánykötet során megpróbáltam összképet adni a parochiális könyvtárról. Bemutattam a jelen állapotot, a reánk hagyományozott örökséget. Munkám során igyekeztem tárgyilagos lenni, csak a tényismeretet közölni. Tanulmánykötetemben a teljességet, a komplex látásmódot igyekeztem alkalmazni.

A Két irányzat fejezetben felvettem még a kérdést, hogyan értelmezzük a gyűjtemény köteteit, főként a magánkönyvtár esetében? Erre igen nehéz választ adni. Leghelyesebb, ha itt is a tárgyilagosságra hagyatkozunk. Hangsúlyos részek voltak a könyvjegyzékek és Horváth tiszteletes magánkönyvtára. Az elemzésbe a két irányzat hatásait is belevontam. Elsősorban nem pusztán éles szembeállításra, vagy az egyik elvetésére a másik javára törekedtem, hanem felvettem ezt az érdekes helyzetet, ami előállt. Tudniillik, Horváth Sándor magángyűjteményében található a racionalista irányzat könyveit, a könyvjegyzékek között pedig a belmissziós kiadványokat, ha nagyon sarkítjuk e kérdéskört. Főként erre a sajátos együttélésre-ellentmondásra koncentráltam.

Ha egyszerűen akarunk válaszolni, akkor azt mondhatjuk, hogy a gyűjtemény tele van értékes kincsekkel. Itt van példának a régi könyves állomány. Ez máris gazdája ízlésére, kultúrájára utalhat. Azon túl, hogy műgyűjtő, rendkívüli műveltségről és igényességről tesz bizonyosságot csak ezzel a néhány kötettel. De hogyan értelmezzük Horváth többi könyvét, a racionalista könyveket? Itt megtalálhatjuk az irányzat fő és jelentős hangadóit. Ezek is valamilyen értéket képviselnek. A kor, amit képviselnek, nem teszi műveiket jelentéktelenebbé a többihez képest. Növeli értéküket, hogy mára történeti forrássá is előléptek ezek a kiadványok. S külön értéket képeznek a litografált kézírásos jegyzetkönyvek, amiket ilyen értékük miatt kell kiemelnünk. De ki kell emelnünk a könyvjegyzék tételeit is, a belmissziós és belmisszióval foglalkozó könyveket is, hiszen a belmisszió még ma is él, a ma református egyházának is egyik alapja, s belmissziós kiadványok (munkatervek főként) ma is kiadásra kerülnek, ami döntően meghatározó. Ebből a

szempontból ismét történeti forrássá lépnek elő a tételek, amik a gyökerek kutatását segítik elő.

Végül külön is meg kell említeni a könyvjegyzékeket is, hiszen ha ezek nem maradnak ránk, akkor ez a tanulmány, sőt a további kutatások vagy nem jöttek volna létre, vagy ezek hiánya nélkül sokkal szegényebbek lettek volna, nem tudtak volna teljes képet nyújtani.

BIBLIOGRÁFIA

7. BARCZA JÓZSEF-DIENES DÉNES: *A magyarországi református egyház története : 1918-1990*. Sárospatak : Sárospataki Református Kollégium Teológiai Akadémia, 1999. 253. p.
8. BIRÓ LAJOS-KERTÉSZ ÁRPÁD-NOVÁK LÁSZLÓ (SZERK.): *Nyomdászati lexikon*. Budapest : Biró Miklós, 1936. 546. p.
9. BÍRÓ SÁNDOR-SZILÁGYI ISTVÁN: *A magyar református egyház története*. Reprint kiad. Sárospatak : Sárospataki Református Kollégium Theológiai Akadémia, 1995. 509. p.
10. ECSEDY JUDIT, V.: *A könyvnyomtatás Magyarországon a kézsajtó korában : 1473-1800*. Budapest : Balassi, 1999. 372. p.
11. ECSEDY JUDIT, V.-SIMON MELINDA: *Kiadói és nyomdászjelvények Magyarországon : 1488-1800*. Budapest : Balassi : OSZK, 2009. 203. p.
12. KENYERES ÁGNES (FŐSZERK.): *Magyar életrajzi lexikon*. 2. köt. 2. kiad. Budapest : Akadémiai K., 1982. 1099. p.
13. MADAS EDIT-MONOK ISTVÁN: *A könyvkultúra Magyarországon : a kezdetektől 1800-ig*. 2., jav., bőv. kiad. Budapest : Balassi, 2003. 237. p.
14. MOLNÁR ANTAL-SZILÁGYI CSABA-ZOMBORI ISTVÁN (SZERK.): *Historicus Societatis Iesu : Szilas László emlékkönyv*. Budapest : Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség : Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 2007. 408. p.
15. *A Pallas Nagy Lexikona*. Budapest : Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1894.
16. SZAKÁCS MARGIT-SZÉKELY JÚLIA (szerk.): *Haza és haladás : a reformkortól a kiegyezésig*. Budapest : Enciklopédia Humana Egyesület, 2000.

17. SZINNYEI JÓZSEF: *Magyar írók élete és munkái*. Hasonmás kiad. Budapest : Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, 1980-1981.
18. *A Tiszauzi református egyház Parochiális könyvtárának Törzskönyve*. Debrecen : Hegedűs és Sándor könyv- és papirkereskedése, é.n. [100.] p.
19. *A Tiszauzi Református Egyház Parochiális Könyvtárának Törzskönyve*. [Budapest] : Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt., é.n. 32. p.
20. TÓTH DEZSŐ: *A Hevesnagykunsági Református Egyházmegye multja : az egyházi élet hétköznapijai*. 1-2. köt. Debrecen : Hevesnagykunsági Református Egyházmegye, 1941. 1. köt. 303. p., 2. köt. 294. p.
21. VÁRADI JÓZSEF: *Tizántúl református templomai*. Debrecen [Sajószentpéter]: Borsodi Református Egyházmegye, 1991. 1-2. köt. 1043. p.
22. ZOVÁNYI JENŐ: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. 3. jav., bőv. kiad. Budapest : A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1977. 712. p.

MELLÉKLETEK

Néhány szó a mellékletekhez

A következőkben három mellékletet közlök. Itt megtalálhatjuk az 1937-es könyvjegyzéket (1. számú melléklet), az 1941-es könyvjegyzéket (2. számú melléklet) és Horváth Sándor magánkönyvtári gyűjteményének jegyzékét (3. számú melléklet).

Az 1937-es és 1941-es jegyzékeket a lehető legeredetibb formájukban közlöm. Ugyanúgy én is táblázatos formában rendeztem el, mint a nyomtatott verzióban, ugyanazokat az adatokat rögzítve, mint amit a papíralapú jegyzék kér. Megtartottam az eredeti írásmódot is, ahogyan a tételek rögzítésre kerültek. A nem érthető részekhez és rövidítésekhez alább magyarázatot fűzök. A mellékletek csak a felsorolt tételeket tartalmazzák, az egyházlátogatási bejegyzések közlésétől eltekintettem.

Az 1. számú mellékletben találjuk az 1937-es könyvjegyzéket. Ez a következő adatokat kéri: sorszám (tételszám), műcím (ide bejegyzésre került a szerző is, amit szintén közlök), kötött vagy fűzött példány-e, a kötet ára (előbb koronában, majd pengőben) és végül a megjegyzésrovat. Az Érték táblázatban az árak pengőben és fillérben értendők. (Kivéve a legutolsó tételt, az forintban.) Az Észrevétel rovatban

számos helyen kérdőjelet találunk. Ezek a könyvek már az első könyvjegyzék vezetése alatt eltűntek, tehát Horváth az elveszett dokumentumokat így tüntette fel.

A 2. számú melléklet alatt találjuk az 1941-es könyvjegyzéket. Ez a jegyzék már kifinomultabb, pontosabb adatokat kér rögzítésre: sorszám (tételszám), a mű szerzője és címe, a megjelenés éve (ide Tóth Lajos azt is bejegyezte, hogy kötött vagy fűzött könyvről van-e szó, ktve – kötve, fve – fűzve rövidítésekkel).

A 3. számú mellékletben olvashatjuk Horváth Sándor tiszteletes magánkönyvtári jegyzékét. E jegyzék utólag és frissen lett összeállítva. Úgy is fogalmazhatunk, ez a első összeírása könyveinek. Az első két melléklet mintáiból kiindulva a magángyűjteményt is táblázatszerűen rögzítettem. A táblázatban a mai alapadatokat vettem fel: Tételszám, Szerző, Főcím-alcím, Kiadási vagy nyomdahely, Kiadó vagy nyomda, megjelenési év. A főcím mezőben helyenként még közlöm az alábbi adatokat is: a kiadás, a sorozat címe és sorszáma és az esetleges megjegyzések, kiegészítések. Törekedtem a betűhív lejegyzésre, ettől csak egy esetben tértem el: a kiadási helyeknél az -ott szerkezetet elhagytam. (Például Kolozsvárott helyett a jegyzékbe Kolozsvár került.)

1. SZ. MELLÉKLET
A TISZAUGI REFORM. EGYHÁZ PAROCHIÁLIS KÖNYVTÁRÁNAK TÖRZSKÖNYVE
[1937]

A mű sor- száma	A mű teljes címe	Hány kötet	Kötött	Fűzött	Értéke		Észrevétel
			példány		P	f	
1.	Warga Lajos: A kersztyén egyház történelme	3	I			10	I. II. III.
2.	Pruzsinszky Pál: Kálvin János /Életrajz/	2	I			10	IV. V:
3.	Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere	2	I			10	V. VI:
4.	Dr. Erdős József: Újszövetségi bevezetés	1	I			10	VII.
5.	Czeglédy Sándor: Kálvin János kisebb művei	1	I			10	IX:
6.	Dr. Horváth József: Bölcsészettörténet	1	I			10	X:
7.	Dr. Ravasz László: A gyülekezeti igehirdetés elmélete	1	I			10	XI:
8	Dr. Varga Zsigmond: Az ókori keleti népek művelődéstörténete	1	I			10	XII.
9	Dr. Némethy Károly: Gondnoki székfoglaló beszéde	1		I		50	
10	Dr. Varga Zsigmond: Az ókori keleti népek művelődéstörténete	1	I			10	XIII.
11/a	Forgács Gyula: A belmisszió és ...	1	I			250,000	XIV.
11/b	Imák és beszédek Főtisztelendő Dr. Baltazár Dezső püspök ur ünnepélyes beiktatása	1		I		50	?

	alkalmából						
12	A dévaványai ref. egyház története	1		I		50	
13	Emlékkönyv a speyeri birodalmi gyűlés négy századik évfordulója alkalmából	1		I		50	
14	A hit és szeretet – Taith Andoroler – világkonferenciájának irományai	1		I		50	
15	Révész Imre emlékezete	1		I		50	
16	Török Imre: A belmisszió	1		I		50	
17	Imák és beszédek Főtisztelendő Eröss Lajos püspök ur beiktatása alkalmából	1		I		50	
18	Az alsóborsodi s az őrségi Borsod-Gömör- Kishonti Egyházmegye története			I			
19	Dr. Ravasz László dunamelléki püspök beiktatása alkalmával elhangzott beszédek és imák	1		I		50	?
20	J. Szabó József: A debreceni református kollégium	1		I		50	
21	Dr. Kun Béla: A debreceni egyetemért	1		I		50	
22	Török Imre: Külföldi utazásom	1		I		50	?
23	Dr. Szentpéteri Kun Béla: A példaadó vezér			I			
24	Dr. Ravasz László: Ágenda XV. kötet	1	I			10	
25	Istentiszteleti rendtartás XVI. kötet	1	I			10	
26	Eröss Lajos: A nyugaton támadt világosság	1		I		50	
27	Méliusz Péter emlékezete	1		I		50	
28	Egyházi törvények a magyarországi református egyházban	1		I		50	
29	Révész Imre élete 1826-1881	1		I		50	

30	Népiskolai szervezet és szolgálati pragmatika	1		I		50	?
31	Nánássy Lajos: A sákramentumi tan fejlődése	1		I		50	
32	Az újszövetségi kánon és az őskeresztyén irodalom Nagy Konstantin koráig írta: Erdős József	1		I		50	
33	Pokoly József: Bocskay István és a bécsi béke	1		I		50	
34	Csorba Ferencz: A királyi kegyuri jog igaz mivolta	1		I		50	
35	Dr. Kun Béla: Kálvin egyházalkotmánya	1		I		50	
36	Papp László: Üzenet északra üzenet délre	1		I		50	
37	Forgács Gyula: Belmissioi utmutató az 1930/31-i munkaévre	1		I		50	
38	Dr. Enyedi Andor: Belmissioi utmutató az 1931/32-ik évre	1		I		50	
39	Ágenda és Konfirmációi Káté írta: Forgács Gyula	1		I		50	
40	Belmissioi utmutató az 1932-33 évre Dr. Enyedi Andor	1		I	1	50	
41	Fosdick E.H. "A mester jelleme" vezérfonal bibliatanulmányozó közösségek számára. Fordította: ifj. Viktor János	1		I		50	
42	Csorba Ferencz: A királyi kegyuri jog és a mai helyzet	1		I		50	
43	Tájékoztató az amerikai magyar református egyházak küzdelmeiről és a jövő feladatairól	1		I		50	
44	dr. Kun Béla: Az államhoz való viszonyunk fő kérdése	1		I		50	?

45	“Két lelkész a Barla Szabó családban” egyháztörténelmi tanulmány a református egyház múlt századbeli életéből. Írta: Barla szabó Jenő kisujszállási ny. vallástanár	1		I	2	20	?
46	Emlékkönyv a magyarországi ref. és ág. hitvallás ev. ker. egyházak által a reformáció négy századik évfordulója alkalmából Bpsten 1917 okt. 31i napján tartott országos jubileumi emlékünnepegyről	1		I		50	?
47	A keresztyénség és a társadalmi kérdések Írta: Dr. Horváth J. István XVII. kötet	1	I			10	
48	Belmissioi utmutató az 1934-35 munkaévre	1		I		2	
49	A középkori és ujkori filozófia története Bartók György XVIII. kötet	1	I			10	
50	Kálvin János Institutioja 1536 XIX: kötet	1	I			10	
51	Belmissioi utmutató az 1935-36 évre Dr. Enyedi Andor	1		I	2	50	
52	Belmissioi utmutató az 1933-34 évre Dr. Enyedi Andor	1		I	1	50	
53	Belmissioi utmutató az 1936-37 évre: Dr. Enyedi Andor	1		I	3	50	
54	Báró Vay László a Tiszántúli Ref. Egyh. Ker. főgondnokának Székfoglaló beszéde	1		I	3	50	
55	A Református Istentiszteleti hely fogalma és megépítésének irányelvei Dr. Csikesz Sándor	1		I	3	50	
56	A Hevesnagykunsági ref. egyh. megyei Tanító egyesület alapszabályai	1		I	3	50	
57	Mit üzen Sárospatak?	1		I	3	50	

	Farkasfalvi Farkas Géza						
58	A Hevesnagykunsági Református Egyházmegye Szabályrendeletei Gaál István	1		I	3	50	
59	A magyarországi református egyház Egyetemes névtára 1935.	1	1			8	
60	Fejezet a magyarhoni ref. egyház gazdasági történetéből. Az egyház 70 éves birtoklási kapcsolata: Obetkó Kálmán egyházfelügyelő	1		I		-	
61	A magyarországi református egyház Törvényei I-IX. X-XIIik.	2	I		8		
62	Belmissiói utmutató az 1937-38 évre Dr. Enydy Andor	1		I	1	50	
63	Pótfüzet a magyar ref. egyház Istentiszteleti rendtartásához	1		I		-	
64	Belmissiói utmutató az 1938-39 évre Dr. Enyedy Andor	1		I		-	
65	Magyar Református Egyháztörténet Dr. Révész Imre XX. kötet	1	I		10		Lezárva 1938 XII 31én
66	Tájékoztató a tanítóválasztások alkalmával Követendő eljárásról Összeállító: Tóth János ...	1		I		50	
67	Belmissiói utmutató az 1939-40 évre Dr. Enyedy Andor	1		I	1	50	
68	Vallástanítási tanterv és utasítás	1		I	-	-	
69	Belmissiói utmutató az 1940/41 évre	1		I	1	50	

	Dr. Enyedy Andor						
70	A debreceni kollégium mint egységes intézmény az egyetem kiválásáig Dr. Nagy Sándor	1		I	8		
71	A debreceni kollégium és a magyar irodalom Dr. Zsigmond Ferencz	1		I	8		
72	“Édesanyánk a kollégium” Dr. Nagy Sándor	1		I		50	
73	A nagykőrösi református egyház multja és jelene Horváth József	1		I		20	
73/á	Belmissiói utmutató 1941-42 évre	1		I	-	-	Pótlólag bevéve!
74	A Debreceni Református Főiskola alapítványi törzskönyve Dr. Balogh Ferenc	1		I			
75	Társadalmi gazdaságtan Dr. Kovács Gábor	1		I			
76	Theologiai Szemle 1927-1935 III.-XI. évf.	17		17 [fűzött- P.CS.]	162		
77	Az egyház missiói munkája Dr. Makkai Sándor	1		I	12		
78	A lelkész képzés reformja Dr. Kovács J. István	1		I	-	-	
79	A magyarországi ref. egyház törvényei az 1939 évi márcz 1-én megnyilt ötödik Bpesti zsinat által alkotott I-VI tv.czikke-	1		I	-	-	
80	A magyarországi református egyház Egyetemes névtára 1941	1		I	20		

81	“Kérjétek és adatik néktek” az ORT két esztendejének története	1	-	I	-	-	
82	Levéltári utmutató	1	-	I	-	-	
83	A debreceni kollegium története Iső kötet	1	-	I	3	96	
84	Jer és lásd meg! Belmissiói utmutató az 1942-43 évre	1	-	I	3	30	
85	A debreceni kollégium története a Kollégium tagozatai	1	-	I	7	50	?
86	Katechetika Dr. Imre Lajos XXII. kötet	1	I	-	10	-	
87	A levente ifjuság lelkipogondozása	1	-	I	-	-	?[A mű címe áthúzza-P.CS.]
88	Szabályrendelet a nem ref. isk-laban tanító ref. vallásoktatásról és ezek felügyeletéről	1	-	I	-		
89	Ujszövetségi kijelentés történet Dr. Mátyás Ernő XXI kötet	1	I	-	10	-	
90	Dr. Tavaszy Sándor Református keresztyén Dogmatika	1	-	I	15	-	
91	Mezőben elrejtett kincs Belmissiói utmutató az 1943-44 munkaévben /:Muraközy Gyula:/	1	-	I	3	30	
92	A Hevesnagykunsági Református Egyházmegye multja Tóth Dezső ref. lelkész	2		I	10	-	1. Kötet hiányzik [téves-P.CS.]
93	Közérdekű határozatok és rendeletek a tiszántúli ref. egyházkerületben Dr. Ferenczy Károly e. ker. lelk. f. jz	1	-	I	-	-	
94	A vegyes házasság Narancsik Imre	1	-	I	3	20	
95	Az orsz. ref. nőszöv. 1944 évi csendes nagygyűlése	1		I			
96	Az Úr közel Belmissiói utmutató az 1945-46	1		I			

	évre Muraközy Gyula						
97	Makkay Sándor Poimenika a személyes lelkigondozásban XXIII. kötet	1	I	-	-	-	
98	Dr. Makkay Sándor Utmutató a gyül. missió munkájához 1948 nyár	1		I	-	-	
99	Ezeket szóljad Utmutató az ifjúsági missióhoz gyül. vezetők számára	1		I	-	-	
100	Az iskolák államosítása	1		I			
101	Dr. Makkai Sándor Utmutató a gyülekezeti missió munkájához /:1948 ősz:/	1	-	I			
102	Dr. Szentpéteri Kun Béla A magyarországi református egyház külső rendje XXIV. kötet	1	I	-			
103	Cs. Tóth Kálmán A református gyülekezeti éneklés	1	1	-	40 ft		

2. SZÁMÚ MELLÉKLET
A TISZAUGI REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG PAROCHIÁLIS KÖNYVTÁRÁNAK KÖNYVJEGYZÉKE:
1941

<i>Sorszám</i>	<i>A könyv írója</i>	<i>A könyv címe</i>	<i>Megjelenési éve.</i>
1.	Warga Lajos	A kersztyén egyház történelme. I. kötet	1906 ktve
2.	Warga Lajos	A kersztyén egyház történelme II. kötet	1906 ktve
3.	Warga Lajos	A kersztyén egyház történelme III. kötet	1908 ktve
4.	Pruzsinszky Pál	Kálvin János I. kötet	1909 ktve
5.	Kálvin János	A kersztyén vallás rendszere (1559) I. kötet	1909 ktve
6.	Kálvin János	A kersztyén vallás rendszere (1559) II. kötet	1910 ktve
7.	Dr. Erdős József	Újszövetségi bevezetés	1911 ktve
8	Pruzsinszky Pál	Kálvin János II. kötet	1912 ktve
9	Czeglédy Sándor ford.	Kálvin János kisebb művei	1912 ktve
10	Dr. Horváth József	Bölcsészettörténet	1914 ktve
11	Dr. Ravasz László	A gyülekezeti igehirdetés elmélete (Homiletika)	1915 ktve
12	Dr. Varga Zsigmond	Az ókori keleti népek művelődéstörténete különös tekintettel a Bibliára I. kötet	1915 ktve
13	Dr. Varga Zsigmond	Az ókori keleti népek művelődéstörténete különös tekintettel a Bibliára II. kötet	1918 ktve
14	Forgács Gyula	A belmisszió és cura pastoralis kézikönyve	1925 ktve
15	Dr. Ravasz László	Ágenda	1927 ktve
16	Dr. Ravasz László	Istentiszteleti rendtartás a magyar ref. egyház számára	1930 ktve
17	Dr. Kováts J. István	A kersztyénség és a társadalmi kérdések	1933 ktve
18	Bartók György	A középkori és újkori filozófia története	1935 ktve
19	Kálvin János	Institutioja (1536)	1936 ktve
20	Dr. Révész Imre	Magyar református egyház történet I. kötet 1520 tájától 1608-ig	1938 ktve
21	Dr. Mátyás Ernő	Újszövetségi kijelentéstörténet	1943 ktve
22	Dr. Imre Lajos	Katechetika	1942 ktve

23	Dr. Makkai Sándor	Poiménika	1947 ktve
24	Dr. Szentpéteri Kun Béla	A magyarországi református egyház külső rendje	1948 ktve
25	Csomasz Tóth Kálmán	A református gyülekezeti éneklés	1950 ktve
26	Bíró Sándor, Bucsei Mihály, Tóth Endre, Varga Zoltán	A magyar református egyház története	1949 ktve
27	-	A magyarországi református egyház törvényei	1933 ktve
28	-	Theologiai Szemle III. évf. 1-4. sz.	1927 fve
29	-	Theologiai Szemle III. évf. 5-6. sz.	1927 fve
30	-	Theologiai Szemle IV. évf. 1-2. sz.	1928 fve
31	-	Theologiai Szemle IV. évf. 5-6. sz.	1928 fve
32	-	Theologiai Szemle V. évf. 1-3. sz.	1929 fve
33	-	Theologiai Szemle V. évf. 4-6. sz.	1929 fve
34	-	Theologiai Szemle VI. évf. 1-3. Sz.	1930 fve
35	-	Theologiai Szemle VI. évf. 4-6. sz.	1930 fve
36	-	Theologiai Szemle VII. évf. 1-5. sz.	1931 fve
37	-	Theologiai Szemle VII. évf. 6. sz.-VIII. évf. 1. sz.	1931-1932 fve
38	-	Theologiai Szemle VIII. évf. 2-6. sz.	1932 fve
39	-	Theologiai Szemle IX. évf. 1-2. sz.	1933 fve
40	-	Theologiai Szemle IX. évf. 3-4. sz.	1933 fve
41	-	Theologiai Szemle IX. évf. 5-6. sz. X. évf. 1-3. sz.	1933-1934 fve
42	-	Theologiai Szemle XI. évf. 1-6. sz.	1935 fve
43	Forgács Gyula	Belmissziói útmutató az 1930-31. munkaévre	1930 fve
44	Dr. Enyedy Andor	Belmissziói útmutató az 1931-32. munkaévre	1931 fve
45	Dr. Enyedy Andor	Belmissziói útmutató az 1932-33. munkaévre	1932 fve
46	Dr. Enyedy Andor	Belmissziói útmutató az 1933-34. munkaévre	1933 fve
47	Dr. Enyedy Andor	Belmissziói útmutató az 1934-35. munkaévre	1934 fve

48	Dr. Enyedy Andor	Belmissziói útmutató az 1935-36. munkaévre	1935 fve
49	Dr. Enyedy Andor	Belmissziói útmutató az 1936-37. munkaévre	1936 fve
50	Dr. Enyedy Andor	Belmissziói útmutató az 1937-38. munkaévre	1937 fve
51	Dr. Enyedy Andor	Belmissziói útmutató az 1938-39. munkaévre	1938 fve
52	Dr. Enyedy Andor	Belmissziói útmutató az 1939-40. munkaévre	1939 fve
53	Dr. Enyedy Andor	Belmissziói útmutató az 1940-41. munkaévre	1940 fve
54	Dr. Enyedy Andor	Belmissziói útmutató az 1941-42. munkaévre	1941 fve
55	Muraközy Gyula	"Jer és lásd meg!" Belmissziói útmutató az 1942-43. munkaévre	1942 fve
56	Muraközy Gyula	"Mezőben elrejtett kincs." Belmissziói útmutató az 1943-44. munkaévre	1943 fve
57	Muraközy Gyula	"Az Úr közel" Belmissziói útmutató az 1945-46. munkaévre	1945 fve
58	Dr. Makkai Sándor	Útmutató a gyülekezeti misszió munkájához (1947 ősz)	1947 fve
59	Dr. Makkai Sándor	Útmutató a gyülekezeti misszió munkájához (1948 tavasz)	1948 fve
60	Dr. Makkai Sándor	Útmutató a gyülekezeti misszió munkájához (1948 nyár)	1948 fve
61	Dr. Makkai Sándor	Útmutató a gyülekezeti misszió munkájához (1948 ősz)	1948 fve
62	-	Református Gyülekezet I. évf. 1. sz.	1949 fve
63	-	Református Gyülekezet I. évf. 2. sz.	1949 fve
64	-	Református Gyülekezet I. évf. 3. sz.	1949 fve
65	-	Református Gyülekezet I. évf. 4. sz.	1949 fve
66	-	Református Gyülekezet I. évf. 5. sz.	1949 fve
67	-	Református Gyülekezet I. évf. 6. sz.	1949 fve
68	-	Református Gyülekezet I. évf. 7. sz.	1949 fve
69	-	Református Gyülekezet I. évf. 8. sz.	1949 fve
70	-	Református Gyülekezet I. évf. 10. sz.	1949 fve
71	-	Református Gyülekezet II. évf. 1. sz.	1950 fve
72	-	Református Gyülekezet II. évf. 2. sz.	1950 fve
73	-	Református Gyülekezet II. évf. 3. sz.	1950 fve
74	-	Református Gyülekezet II. évf. 4. sz.	1950 fve

75	-	Református Gyülekezet II. évf. 5. sz.	1950 fve
76	-	Református Gyülekezet II. évf. 6. sz.	1950 fve
77	-	Református Gyülekezet II. évf. 7. sz.	1950 fve
78	-	Református Gyülekezet II. évf. 8. sz.	1950 fve
79	-	Református Gyülekezet II. évf. 9. sz.	1950 fve
80	Török Imre	A belmisszió (értekezés)	1898 fve
81	Nánássy Lajos	A sákrámentumi tan fejlődése	1905 fve
82	Dr. Kun Béla	Kálvin egyházalkotmánya	1906 fve
83	Pokoly József	Bocskay István és a bécsi béke	1906 fve
84	-	Imák és beszédek Erőss Lajos püspöki beiktatásán	1908 fve
85	Erdős Lajos	Az újszövetségi kánon és az őskeresztyén irodalom Nagy Konstantin koráig	1908 fve
86	Erőss Lajos	A nyugaton támadt világosság	1909 fve
87	Papp László	Üzenet északra, üzenet délre	1914 fve
88	Dr. Németh Károly	Heves-nagykunsgi református egyházmegyei gondnok Székfoglaló beszéde	1916 fve
89	Dr. Kun Béla	A debreceni egyetemért	1917 fve
90	Szügyi Dániel	A dévaványai református egyház története	1917 fve
91	-	Emlékkönyv a reformáció négyszázados évfordulója alkalmából	1918 fve
92	-	Méliusz Péter emlékezet	1922 fve
93	Forgács Gyula	Ágenda és konfirmációi káté	1923 fve
94	Fosdick E. H.	A mester jelleme	1926 fve
95	Révész Imre dr.	Révész Imre élete 1826-1881	1926 fve
96	Román Ernő	Az alsóborsodi és az ősrégi Borsod-Gömör-Kishonti egyházmegye története	1926 fve
97	-	Révész Imre emlékezete	1926 fve
98	Dr. Szentpétery Kun Béla	A példaadó vezér (emlékbeszéd)	1927 fve
99	S. Szabó József	A debreceni református kollégium	1928 fve
100	-	A "Hit és Szeretet" - Fait and Order - világkonferenciájának irományai	1929 fve
101	-	Tájékoztató az amerikai Magy. Ref. Egyháznak küzdelmeiről és a jövő feladatairól	1929 fve

102	-	Emlékkönyv a speyeri birodalmi gyűlés 400-as évfordulója alkalmából	1930 fve
103	Barla László Jenő	Két lelkész a Barla Szabó családban	1932 fve
104	Dr. Tavaszy Sándor	Református keresztyén dogmatika	1932 fve
105	Horváth József	A nagykörösi református egyház multja és jelene	1933 fve
106	Dr. Mátyás Ernő	A szekták és az ellenük való védekezés módjai	1933 fve
107	Br Vay László	Székfoglaló beszéde	1933 fve
108	farkasfalvi Farkas Géza	Mit üzen Sarospatak?	1935 fve
109	Dr. Csikesz Sándor	A református istentiszteleti hely fogalma és megépítésük irányelvei	1935 fve
110	Gaál István	A hevesnagykunsági ref. egyházmegyei szabályrendeletei	1935 fve
111	-	a hevesnagykunsági ref. e. m.-i tanítóegyesületek alapszabályai	1935 fve
112	Patay Lajos	Kálvin János valláspedagógiája	1935 fve
113	Dr. Kiss József	Egyetemes névtár	1935 ktve
114	Obetkó Kálmán	Fejezet a magyarhoni ref egyház gazdasági történetéből	1936 fve
115	Békefi Benő	Az evangélium szolgálata	1937 fve
116	Dr. Kállay Kálmán	<i>A TUDOMÁNYOS ÉS HÍVŐ THEOLÓGIA VÉDELME</i>	1938 fve
117	Tóth János	Tájékoztató a tanítóválasztások alkalmával követendő eljárásról	1939 fve
118	Nagy Sándor	A debreceni kollégium, mint egységes intézmény az egyetem kiválásáig	1940 fve
119	Zsigmond Ferenc	a debreceni kollégium és a magyar irodalom	1940 fve
120	D. Dr. Nagy Sándor D. Dr. Révész Imre	Édesanyánk, a kollégium	1940 fve
121	Dr. Kováts J. István	A lelkészképzés reformja	1941 fve
122	Tóth Dezső	A hevesnagykunsági református egyházmegye multja I kötet	1941 fve
123	Tóth Dezső	A hevesnagykunsági református egyházmegye multja II. kötet	1941 fve
124	Dr. Imre Lajos	Ekkleziasztika	1941 fve
125	Kiss Gyula	Egyetem névtár	1941 fve
126	Tóth Dezső	Az ugi református egyházközség története	1942 fve
127	-	Szabályrendelet a vallástanításról	1943 fve

128	Dr. Ferenczy Károly	Közérdekű határozatok és szabályrendeletek a tisz. túli ref. e. k-ben 1919-1943	1944 fve
129	-	Az Országos Ref. nőszövetség 1944. évi csendes nagygyűlése	1944 fve
130	Von der Heydt-Narancsik Imre	A vegyesházasság	1944 fve
131	Bereczky Albert	A magyar protestantizmus a zsidóüldözés ellen	1945 fve
132	Dr. Torrey R. A.	"Szolgálatodat teljesen betöltöd!"	1946 fve
133	-	Országos Református Szabad Tanács	1946 fve
134	Dr. Kádár Imre	Az egyház felelőssége Izraelért	1947 fve
135	Dr. Török István-Dr. Márkus Jenő	A kisember politikai felelőssége Az egyház titka	1947 fve
136	Bereczky Albert	A magyar keresztyénség az új magyar államban	1948 fve
137	-	"Ezeket szóljad" Útmutató az ifjúsági misszióhoz	1948 fve
138	Szabó Imre	Elnöki székfoglalója ORLE 1948. IX: 8.	1948 fve
139	-	Az iskolák államosítása	1948 fve
140	Dr. Ferenczy Károly	Egyh. kri jegyzőkönyv (kivonata) 1944-1948	1949 fve
141	-	A magyar protestantizmus öt éve 1945-1950	1950 fve
142	Pákozdy L., Farkas J., Kádár I.	Az ige egyházának szolgálata a világban	1949 fve
143	Péter János	A magyar ref. egyház útja	1952 fve
144	Dr. Ecsedy-Dr. Gyökössi-I. Madarász	"Legeltesd az én bárányaimat"	1948 fve
145	Kálvin János ford. Rábolt Gusztáv Nagy Barna	A római levél magyarázata	1954 ktve
146	A Magyar Bibliatanács Ószövetségi Szakbizottsága	Mózes második könyve Exodus	1953 fve
147	A Magyar Bibliatanács	Mózes harmadik könyve Levetikus	1953 fve

	Ószövetségi Szakbizottsága		
148	A Magyar Bibliatanács Ószövetségi Szakbizottsága	Mózes negyedik könyve Numeri	1954 fve
149	A Magyar Bibliatanács Ószövetségi Szakbizottsága	Mózes ötödik könyve Deuteronomium	1954 fve
150	A Magyar Bibliatanács Ószövetségi Szakbizottsága	Józsué, Birák és Rúth könyve	1955 fve
151	A Magyar Bibliatanács Ószövetségi Szakbizottsága	Sámuel I-II. könyve	1955 fve
152	A Magyar Bibliatanács Ószövetségi Szakbizottsága	A Királyok I-II. könyve	1955 fve
153	A Magyar Bibliatanács Ószövetségi Szakbizottsága	Kronikák I-II. könyve	1956 fve
154	A Magyar Bibliatanács Ószövetségi Szakbizottsága	Ezsdrás, Nehémiás Eszter könyve	1956 fve

3. SZÁMÚ MELLÉKLET

HORVÁTH SÁNDOR MAGÁNGYŰJTEMÉNYE

<i>Tétel- szám</i>	<i>Cím</i>	<i>Szerző</i>	<i>Kiadás helye</i>	<i>Kiadó/Nyomda</i>	<i>Kiadás dátuma</i>
1	...Halotti Oratioji	Miklós Sámuel Bartzafalvi Szabó Dávid	Pozson Komárom	Véber Simon Péter	1790
2	Halotti huszonöt Prédikációk	Takáts Ádám	Pozsony Pest	Füskuti Landerer Mihály	1795
3	Ötven halotti prédikációk	Hunyadi Ferentz	Vátság	Maramarosi Gotlib Antal	1805
4	Falusi prédikációinak második darabja	Ketskemei Zsigmond	Pozsony Pest	Füskuti Landerer Mihály	1805
5	Erköltsi tanítások prédikációkban : II. darab	Diószegi Sámuel	Debreczen	Csáthy György	1808
6	Diétai prédikációk	Szoboszlai Pap István	Debreczen	Tóth Ferenc	1828
7	Egyházi beszédek és imádságok : a lelképásztoroknak katedrai tanításban kívüli vallásos foglalatosságaikban : első rész	Pap István	Pápa	Szilády Károly	1840
8	Különféle viszonyokra vonatkozó Papidolgozatok : első füzet	Szilády László	Kecskemét	Szilády Károly	1849
9	Eredeti egyházi beszédek Medgyes Lajostól : II. füzet	Medgyes Lajos	Kolozsvár	...Barnáné és Stein	1851
10	Egyházi beszédek	Mihó László	Kecskemét		1851
11	Különféle viszonyokra vonatkozó Papidolgozatok : harmadik füzet	Fördös Lajos (szerk.)	Kecskemét	Szilády Károly	1852

12	Papi dolgozatok gyász esetekre : halotti predikációk, gyászbeszéddek és imák, egyházban, gyászu dvarban és sírnál	Fördös Lajos (szerk.)	Kecskemét	Szilády Károly	1852
13	Népszerű innepi egyházi beszéddek szószékrek és magán hívek saját házi használatakra	Kiss Bélint	Debreczen		1852
14	Egyházi beszéddek	Kovács Samu	Kolozsvár	Az Ev. Ref. Tanoda betűivel	1852
15	Egyházi beszéddek : népszerű modorban	Vitéz János, Vitéz Mihály	Pest		1852
16	Külö nféle viszonyokra vonatkozó papidolgozatok : negyedik füzet	Fördös Lajos (szerk.)	Kecskemét	Szilády Károly	1853
17	Köznép előtt tartott egyházi sz. beszéddek : első füzet	Péterfi Sándor	Kolozsvart	Barbáné és Stein	1853
18	Eredeti egyházi beszéddek : új folyam : első füzet	Medgyes Lajos	Kolozsvár	Barráné és Stein	1854
19	Egyházi beszéddek	Édes Albert	Pest	Beind J. és Kozma Vazul	1856
20	Külö nféle viszonyokra vonatkozó papidolgozatok : hetedik füzet	Fördös Lajos (szerk.)	Kecskemét	Szilády Károly	1856
21	Eredeti halotti imák	Medgyes Lajos	Kolozsvár	Stein János	1856
22	Temetési szent beszéddek	Péterfi Sándor	Kolozsvár	Stein János	1856
23	Papi dolgozatok gyász esetekre: halotti prédikációk, gyászbeszéddek és imák egyházban, gyászu dvarban és sírnál	Fördös Lajos (szerk.)	Kecskemét	Szilády Károly	1857
24	Eredeti egyházi beszéddek új folyam, 2. köt.	Medgyes Lajos	Kolozsvár	Stein János	1858
25	Halotti egyházi beszéddek : II. kötet	Szoboszlai Pap István	Debreczen	Telegdi K. Lajos	1858
26	Köznép előtt tartott egyházi sz beszéddek : második füzet	Péterfi Sándor	Kolozsvár	Stein János	1859

27	Egyházi beszédek	Tompa Mihály	Miskolcz	Fraenkel B. Könyvkereskedése	1859
28	Különféle papi dolgozatok : új folyam : I. füzet	Szász Károly (szerk.)	Pest	Osterlmann Károly	1860
29	Különféle papi dolgozatok (új folyam) II. füz.	Szász Károly (szerk.)	Pest	Osterlanm Károly	1860
30	Különféle papi dolgozatok III. füz.	Szász Károly (szerk.)	Pest	Osterlanm Károly	1860
31	Fördös Lajos...egyházi beszédei. 2.kiad.	Fördös Lajos	Kecskemét	Szilády Károly	1861
32	Apostol Pál egyházi beszédei : 1. füzet	Apostol Pál, Nyilas Samu (sajtó alá rend.)	Miskolcz	Rác Ádám	1864
33	Egyházi beszédek	Tompa Mihály	Miskolc	Fraenkel B.	1864
34	Egyházi munkálatok : második kötet	Heiszler József (szerk.)	Sárospatak	Forster R.	1865
35	Egyetemes egyháztörténelem : főiskolai tanulók s művelt protestánsok számára 1. köt.: Az egyház alapításától a reformációig	Révész Imre	Debreczen	Városi nyomda	1865
36	Egyházi szent beszédek : második folyam : negyedik füzet	Péterfi Sándor	Kolozsvár	Stein János	1866
37	Halotti emlékbeszédek : (orációk) néhány utófohással	Tompa Mihály	Miskolcz	Fraenkel B.	1867
38	Énekes-könyv		Kolozsvár		1867
39	Halotti beszédek	Pap Károly	Debreczen	Telegdi K. Lajos	1869
40	Kecskeméti lelkészi tár : a gyakorlati lelkészethez tartozó munkák gyűjteménye : első füzet	Fördös Lajos (szerk.)	Pest	Petrik	1870
41	Kecskeméti lelkészi tár : a gyakorlati lelkészethez tartozó munkák gyűjteménye : második füzet	Fördös Lajos (szerk.)	Pest	Petrik Géza	1870
42	Egyházi munkálatok : harmadik füzet	Heiszler József (szerk.)	Pest	Petrik Géza	1870

43	Kecskeméti lelkészi tár : a gyakorlati lelkészethez tartozó munkák gyűjteménye : harmadik füzet	Fördős Lajos (szerk.)	Pest	Petrik	1871
44	Egyházi beszédek : különféle alkalmakra	Könyves Tóth Kálmán	Debreczen	Telegdi K. Lajos	1871
45	Egyházi beszédek különféle alkalmakra	Könyves Tóth Kálmán	Debreczen	Telegdi K. Lajos	1871
46	Protestáns egyházi beszédvár	Magócsy József (szerk.)	Pest	Petrik Géza	1871
47	Jézus példázatai : homiliákban : második füzet	Pazar József	Sárospatak	Steinfeld Bla	1877
48	Vázlatok : közönséges-, ünnepi- és alkalmi egyházi beszédekhez : segédkönyv reform. lelkészek számára	Nagy Lajos	Debreczen	Városi nyomda	1880
49	A koporsónál : halotti imádságok 3. jav. bőv. kad.	Könyves Tóth Kálmán	Budapest	Kókai Lajos	1889
50	Egyházszertartási beszédek 2. bőv. kiad.	Révész Bálint	Budapest (Debreczen)	Kókay Lajos (Hegedűs és Sándor)	1889
51	Isten országa : templomi és iskolai beszédek gyermekek és ifjak istentiszteletére s vallástanítására III. kötet	Buxton H.J. Vilmos Benke István (átdolg.)	Sepsi-Szentgyörgy	Benke István	1895
52	Egyházi beszédek : közönséges és ünnepi alkalmakra 1. köt.	Rácz Kálmán	Nyíregyháza	Jóba Elek	1898
53	Evangéliomi keresztyén templomi beszédek : közönséges és különféle alkalmakra	Fülöp József	Szombathely	Bertalanffy József	1902
54	Egyházi beszédek 2. kiad. 1. köt.	Gulyás Benő	Miskolcz	Lövy József fia	1902

55	A magyarországi protestáns egyházak története : a középiskolák VIII. osztálya számára/Dogma-történelmi mozzanatok : a XVIII. és XIX. században (2. jav. kiad.) kolligátumkötet	Balogh Ferencz/ Balogh Ferencz	Debreczen/ Debreczen	Hegedűs és Sándor : László Albert és társa/ Debreczen sz. kir. város Könyvnyomda-vállalata	1905/ 1906
56	Dogmatika (litografált kézirat, előadási jegyzet)	Erőss Lajos	Debreczen		1906
57	Egyházi beszédek	Könyves Tóth Kálmán	Debreczen	Faragó György	1906
58	Lelkipásztorkodás : kapcsolatban a lelkipásztor belmissziói munkakörével	Csiky Lajos	Debreczen	Debreczen ...könyvnyomda- vállalata	1907
59	A második helvét hitvallás	Erdős József (sajtó alá rend.)	Debreczen	Hegedűs és Sándor	1907
60	Szimbolika (litografált kézirat - előadási jegyzet)	Erőss Lajos	Debreczen		1907-1908
61	Az üdv útja	Harsányi Pál	Debreczen	Hegedűs és Sándor	1907
62	Konferencia-beszédek	Prohászka Ottokár	[Budapest]	Szent István Társulat	1907-8
63	Ószövetségi theologia (litografált kézirat, előadási jegyzet)	Sass Béla	Debreczen		1907-08
64	Az újszövetségi bibliai theologia alapvonalai (litografált kézirat, előadási jegyzet)	Erdős József	Debreczen		1908
65	Magyar Református egyházalkotmány	Kun Béla	Debreczen	Hegedűs és Sándor	1908
66	Egyházi beszédek és elmélkedések 1. köt. (Bartók György püspök összegyűjtött művei 1.)	Bartók György	Kolozsvár	Stein János	1910
67	Vasárnap délután : imák és elmélkedések	Ágoston Sándor	Eszék	Szlavóniai Magyar Újság	1911

68	Egyházi énekeskönyv : az erdélyi református egyházkerület használatára 3. kiad.		Kolozsvár	Stief Jenő és társa	1911
69	Egyházi beszédek és elmélkedések 2. köt. (Bartók György püspök összegyűjtött művei 2.)	Bartók György	Kolozsvár	Stein János	1912
70	"Az emberélet utjának felén" : beszédek, cikkek, előadások	Ravasz László	H.n.	Az "Út"	1924
71	Jöjjön el a te országod : egyházi beszédek egész évre	Soós Károly	H.n.	Gondos Vilmos Könyvkiadóvállalata	1931
72	Sámuel : Barda Eduárd bibliamagyarázatai az ifjúság számára	Barda Eduárd Kónya Gábor (ford.)	Budapest	Budapesti Ref. Ifjúsági Egyesület	é.n.
73	Homilétika (litografált kézirat - előadási jegyzet)	Csiky Lajos	H.n.		É.n.
74	Apologétika	Erőss Lajos	Debreczen	Hegedús és Sándor	é.n.
75	Vegyes tartalmú prédikációk (címlap nélküli kolligátumkötet)				
76	Vegyes tartalmú prédikációk (címlap nélküli kolligátumkötet)				